

E. GRINAVECKIENĖ

MITUVOS UPYNO TARMÉS VEIKSMAŽODIS¹

Veiksmažodžių veikslai

Kaip ir lk, nepriešdėliniai veiksmažodžiai dažniausiai yra eigos veikslas (*čiūt², grębt^l, īm^t, vágyl^t*), priešdėliniai – įvykio veikslas (*atidúot, užválgyt^t, sunéšt^t, išgrébt^t*). Išimtys tokios pat, kaip lk. Momentiniai veiksmažodžiai, visada vartojami be priešdėlio, yra įvykio veikslas, pvz.: *ciptel^{ēt}, riktel^{ēt}, lýžtel^{ēt}, stābtel^{ēt}*. O veiksmažodžiai, kurių priešdėliai suaugę su šaknimi į vieną leksinį reikšminį vienetą, tarmėje yra eigos veikslas (*suprast^t: Ne visk^t suprāntam; nusigāst^t: Bātsei grēit nusigāstū; pažīt^t: J^t gerāt pažīstu*). Veiksmažodžių su priešdėliais ir be jų veikslas geriausiai išryškėja sakinyje. Sakinių: *Visái baigiù pīštine užrāukt^t; Skubinù pamilt^{ēt} kárve i vèsiu i tvártq; Užáugi besidabídams, pasésti besimokídams; Baigiù išvírt^t pietùs; Skùbinu nulipt^t no stóga; Baigiù paváglyt^t i gūlsiuos veiksmažodžių formos turi aiškią eigos veikslos reikšmę, o sakinių: *Vargè užáugau, be lāika pasenáu; Búdáva, bāigsi kúlt^t, prē gírnū pristāta; J^t mótila jaunà mire tie patys veiksmažodžiai yra įvykio veikslas.**

Tranzityviniai ir intranzityviniai veiksmažodžiai

Tarmėje, kaip ir lk, yra tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių. Tačiau pastebėta, kad tam tikra dalis intranzityvinių kartais gali būti tranzityviniai, pvz.: *nuvažiaváu árklius; Nórmas ēt^t sūñku; Jau lángus šál; Mq tīscio pīšta, dūre šóna; Bóbás tursúo „kasa“ búlves; Prasipiřka pinigus; Vištà prilesé gūži; Jis išjóje árklius.*

¹ Straipsnyje stengiamasi pateikti kaip galima pilnesnį „Mituvos upyno tarmės“ asmenuojamujų ir neasmenuojamujų veiksmažodžių formų kaitybos, iš dalies ir vartojimo vaizdą. Jis yra didesnio rankraštinio darbo „Mituvos upyno tarmė“, parašyto 1952–1955 m., II dalies skyrius, tik žymiai papildytas nauja tarmine medžiaga, autorės rinkta iki 1973 m.

² Straipsnyje panaudoti tarminiai pavyzdžiai pateikiami lk (=literatūrinės kalbos) rašmenimis. Tarmėje tariamas *j* straipsnyje visais atvejais rašomas. Tarminis priebalsių suduslėjimas, iš tarties niekuo nesiskiriantis nuo lk, nežymimas. Kartu čia stengiamasi kaip galima tiksliau atspindėti tarmės fonetiką. Galinių priebalsių minkštumui žymėti papildomai įsivedamas akūto ženklas, rašomas garso ženklo dešinėje aukštai. Gretiminės darybiškai skirtinges formos pateikiamais po lygiagrečių, pvz., *mīgam || mīgtam*, fonetiškai skirtinges ar su skirtingomis galūnėmis – skliaustuose: *bēg(a), nēštum(ei)*. Tuo atveju, kai skliaustuose pasitaiko *e* variantas be *e*, galinis priebalsis visada minkštasis. Tvirtagalei priegaiidei, tariamai dvigarsiuose per abu sandus, žymėti jos ženklas rašomas ant abiejų sandų atskirai. Dėl aprašomosios tarmės fonetikos žr. E. Grinaveckienė, Mituvos upyno tarmės fonetika „Lietuvių kalbotyros klausimai“, I, Vilnius, 1957, p. 119–180.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai

Sangrąžos dalelytė tarmėje trejopa: *-si*, *-s*, *-se*. Žodžio gale pasitaiko jos visos trys. Dalelytė *-s* čia yra iprastinė ir dažniausiai vartojama viduriniosios kartos ir jaunimo (*sūkas*, *pūčes*, *rīčes*). *-si* yra daug retesnė, naujesnė, paprastai atėjusi iš lk ir pasitaiko greta *-s* tarmės jaunimo ir vietinės inteligentijos kalboje (*sākosi*, *sēkasi*, *sūkasi*). Tačiau pastebėta, kad šiuo atveju ji gal kiek dažnesnė vienaskaitos I ir II asmenų formose (*prausiūosi*, *prausiesi*). Senimo ir viduriniosios kartos atstovų tarpe plačiai yra paplitusi sangrąžos dalelytė *-se* (< **sēn*, enklitinė galininko forma), pvz.: *sūkase*, *rātitose*, *pýkstase*, *pēšase*. Tačiau ji vartojama tik veiksmažodžių vienaskaitos I, III asmenyje, o daugiskaitos ir dviskaitos formos turi *-s*. Tarp priešdėlio ir šaknies paprastai vartojama sveika sangrąžos dalelytė *-si* (*parsineše*, *nusišere*, *pasikabina*), išskyrus tuos atvejus, kai, susidūrus sangrąžos dalelytei ir šaknies *i*, *e*, *ē* – balsiams, dėl elizijos ar kontrakcijos vienas jų praleidžiamas ar sutraukiamas (*apsēinam* ~ *apsieiname*, *atsēin* ~ *atsieinā*, *pasīlgau* ~ *pasiūlgau*, *susējēi* ~ *susiējaī*, *sūsēmei* ~ *susiēmei*)³.

Daugumas tarmės veiksmažodžių (išskyrus beveik visus savaiminius, ištangos, palengvos ir mažybinius kartotinius bei kai kuriuos kitus) gali turėti sangrąžines ir nesangrąžines formas, pvz.: *nupirkau*⁴ ir *nusipirkau*, *mūšam* ir *mūšamēs*, *pýkstam* ir *pýkstanēs*. Tačiau tarmėje yra sangrąžinių veiksmažodžių, neturinčių atitinkamų nesangrąžinių formų, pvz.: *týciotis* || *týciotise*, *gérētis* || *gérētise*, *jūōktis* || *jūōktise* (plg. *pajūōkt'*), *džiāūgtis* || *džiāūgtise*, *šaipytis* || *šaipytise*, *šypsótis* || *šypsótise* (plg. *pašiēpt'*), *vaipytis* || *vaipytise* (plg. *vīēpt'*), *niáuktis* || *niáuktise*, *ēltis* || *ēltise*. Kai kurių veiksmažodžių sangrąžinės formos vartojamos tik su priešdėliais (*isilýt* : *lýt*, *susigulélt* : *gulélt*, *isilipt* : *lip't*, *isivažiuólt* : *važiuólt*, *pasižindyt* : *žindyt*, *nusižēngt* : *žēngt*).

Sangrąžinė dalelytė vienais atvejais veiksmažodžio leksinę reikšmę tik modifikuoja (*súktis* || *súktise* : *súkt'*, *šnekētis* || *šnekētise* : *šnekēlt'*, *statytis* || *statytise* : *statyt'*), kitais ją iš esmės pakeičia (*běgtis* || *běgtise*, „*kergtis*“ : *běgt'*, *ētis* || *ētise*, „*sekritis*“ : *ēit'*). Veiksmažodžio leksinę reikšmę iš esmės pakeičia ir priešdėlio bei sangrąžos dalelytės semantinis junginys (*prisikāukt'*, „*prisirinkti*“ : *kāukt'*, *pasigèst'* : *gèst'*, *apsimèst'* : *mèst'*).

Beasmeniai veiksmažodžiai

Tarmėje yra veiksmažodžių, kurių téra vartojamas tik visų laikų 3 asmuo (dažniausiai pasitaiko esamojo ir būtojo kartinio laiko paprastoji ir sudurtinė forma). Vieni tokų veiksmažodžių, eidami beasmeno sakinio funkcijas, paprastai nesiejami su jokiu veikėju, pvz.: *lý*, *snīēg* „*sninga*“, *šál*, *pūsta*, *dienó*, *témst*, *āūst*, *šviñt*, *šalnó*, *šalvén*, *niáukes* || *niáukese*, *niáukstos* || *niáukstose*, *šviesúojes* || *šviesúojese*. Su priešdėliais, priešdėliniais pagalbiniais veiksmažodžiais ar neiginiais jie paprastai vartojami būtojo (taip pat ir būsimojo) laiko veiksmui reikšti, pvz.: *sutēma*, *isiljē*, *isisnīga*, *prašvita*, *ishāūša*, *apsiniáuke*; *palióve* *pūstę*, *atléida* *tinę*, *párstoje* *šälę*, *nestōs* *liję*. Kai kurie iš šių veiksmažodžių retais atvejais gali būti

³ Daugiau pavyzdžių žr. E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 162–163.

⁴ Plg. E. Grinaveckienė, Mituvos upyno tarmės įvardis, „Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai“, A Serija, 2(13), 1962, p. 198 ir 11 išnašą.

siejami su tos pat šaknies daiktavardžio vardininku, pvz.: *āūšt* (*aušrā*), *lý* (*lytūs*). Šiuo atveju jie kiek artėja prie asmeninių.

Kiti tokį veiksmažodžių paprastai eina su naudininku ir reikalauja tiesioginio galininko, o kartais kilmininko papildinio, pvz.: *má* (*jám, tám...*) *gěle dāñti* (*gálva*), *diege šóna* (*šírdi, āūsi*), *māūdze dāñti*, *nīešt gálva* (*nagus, padus*), *skāūd gálva* (*kóje, āki, šírdi, rāñka...*), *tvínkčio pířšta* (*nāga*), *trákst pinigū* (*kantrýbés, sveikātas*), *pagālſt „pagailsta“ jō* (*tévū*).

Treti jų eina su naudininku, bet tiesioginio papildinio nereikalauja, pvz.: *má* (*jám, tám...*) *palengvēje, sěkas* || *sěkase, pasiróde, rüpe*.

Veiksmažodis *reikēti* paprastai yra beasmenis, tačiau būtajame kartiniame laike, skirtingai nuo lk, retais atvejais gali turėti visus vienaskaitos ir daugiskaitos asmenis, pvz.; šalia *Má reikēje neválgyt'* ir pan. pasakoma ir *Aš reikējau neválgyt'*; *Tu reikējai nēit'*, *Reikējom dūot'*; *Reikējot nīm̄t'*.

Veiksmažodžių kamienai

Tarmėje yra išlikę tik balsiniai veiksmažodžių kamienai. Skirtingai nuo lk, esamojo laiko jų čia yra tik trys: *a, ia, o*, pvz., *žín(a)*, *pùč(e)*, *rāša*, o *i*- kamienas yra perėjes į *ia* kamieną, pvz., *gál ~ gália* „gali“. Veiksmažodžiai, prieš kamiengali turintys priebalsj *d*, esamajame laike dažniau turi formą be afrikatos, pvz., *sěd(e)* ~ *sědia* „sédi“, nors rečiau greta pasitaiko ir su afrikata (*sědž(e)*). Tačiau reikia pasakyti, kad *i* kamieno perėjimas į *ia* kamieną dar nera galutinai pasibaigęs. Nykstančiose ar rečiau vartojamose dviskaitos formose *i* kamiengalis dar plačiai tebevartojamas šalia naujojo *ia* kamienglio ir tebéra už pastarąjį dažnesnis, pvz.: *gīrdiva* || *gīrdeva* || *gīrđeva*; *sědiva* || *sědeva* || *sědževa*.

Priebalsinio kamieno besama tik nežymiu liekanų. Veiksmažodžių *miegóti, raudóti, skaudéti* šalia esamojo laiko balsinio kamieno formų lygiagrečiai (bet rečiau ir senesniųjų tarmės atstovų kalboje) pavartojamos ir kontaminuotos formos, sudarytos iš priebalsinio kamieno-3 asmens formos ir balsinio kamieno asmenų galūnių, pvz.: *miegù* || *miegštù*, *miegì* || *miegti*, *mīęg* || *mīëgt*, *mīëgam* || *mīëgtam*, *mīëgat* || *mīëgtat*, *mīëgava* || *mīëgtava*, *mīëgata* || *mīëgtata*; *ráudu* || *ráustu*, *ráudi* || *ráusti*, *ráud* || *ráust*, *ráudam* || *ráustam*, *ráudat* || *ráustat*, *ráudava* || *ráustava*, *ráudata* || *ráustata*; *skāūd* || *skāūst*. Veiksmažodžiai *peršeti* ir *niežeti* taip pat turi dvejopas visų laikų formas: balsines ir priebalsines kontaminuotas, o es. laike – vien kontaminuotas: *pěřšč(e)*, *niežt*. Kontaminuotos šių veiksmažodžių formos su kamiengaliu -*t*- yra dažnesnės už balsines, pvz.: *peršéf* || *perštéf*, *niežéf* || *niežtéf*, *peršéje* || *perštéje*, *niežéje* || *niežtéje*, *perséš*, || *perštéš*, *niežéš* || *niežtéš*, *peršéf* || *perštéf*, *niežéf* || *niežtéf*.

Nors o kam. veiksmažodžių esamojo laiko 3 asmens forma visada išlaiko sveiką galūnės *a* (*sāka* ~ *sāko*), tačiau veiksmažodžio žinot' lygiagrečiai pasitaiko ir atitinkama forma be galūninio *a*, pvz., *žina* || *žín*.

Visi pirminiai tarmės veiksmažodžiai su kokybiniu šaknies balsiu kaitos laipsniu *au* – *au* – *ov* esamojo laiko formose, skirtingai nuo lk⁵, tarp šaknies ir galūnės turi priebalsj *j*, pvz., *kráuju*, *pjáujam*. 3 asm. formose, skirtingai nuo lk, tas *j* yra nukritęs kartu su galūniniu balsiu⁶, pvz.: *bliáu* ~ *bliáuja*, *džiáu*, *gridu*, *kráu*,

⁵ Plg. Lietuvių kalbos gramatika, II, Vilnius, 1971, p. 230.

⁶ Žr. E. Grinaveckienė, Mituvos upyno tarmės fonetika, p. 151.

liáu, máu, pjáu, pláu, ráu, spjáu, šáu. Labai retais atvejais (jaunimo ir vietinės intelligentijos kalboje) vietoj *j* pasitaiko ir *n*, pvz., *pláun*.

Būtojo kartinio laiko kamienai kaip ir *lk – e ~ ē, a ~ o, pvz., láuze ~ láužē, kiba ~ kibo*.

Tarmėje vartojama sustabarėjusi, mūsų nuomone, sena būtojo kartinio laiko 3 asm. *o* kam. forma, galūnėje turinti kirtį ir priebalsį *-t*, pvz., *pašiköt*. Šios formos reikšmė labai išblėsus. Ji gali reikšti „nė nemanyk, niekai, nieko nebus“. Tos pačios darybos ir reikšmės jos giminaičių *šekūot ~ šikót, pašekūot ~ pašikót* mums pasitaikė išgirsti ir žemaičių dūnininkų tarmėje apie Laūkuvą. Formų *pašiköt, pašikót, šikót* galinis *-t* greičiausiai yra enklitinio įvardžio **ti liekana*⁷. Tačiau bene įdomiausios šios formos tuo, kad iki mūsų dienų yra išlaikiusios senajį galūnės kirtį.

Tarmės veiksmažodžių formų šaknies ar priesagos *in dësninai* fonetiškai yra išvirtęs *i*, pvz.: *pít ~ pínti, vadít ~ vadinti, pīs ~ piñs*⁸. Išvirtus *in i*, tarmėje formaliai sutapo veiksmažodžių su priesagomis *-yf* ir *-int* bendratys, pvz.: *gaivít ~ gaivinti, prašyt, rūdýt*. Kurios priesagos darinys, paprastai padeda atskirti esamojo laiko formas, pvz.: *váišin(a), prāša, pelý(je)*. Tačiau tarmėje pasitaiko ir darybiškai sumišusiu šių priesagų veiksmažodžių. Vienais atvejais priesagos *-if* dariniai esamojo bei būtojo kartinio laiko formose ir jų vediniuose turi gretimines ir priesagos *-yt* formas (jos retenės), pvz.: *baugštítis : baugštinas || bāugštos, maigítis „migtí“ : maiginas || māigos, sárgít : sárgin(a) || sárga, spírgít : spírgin(a) || spírga, tákít „gerintí“ : tákint(a) || tákika, tarpi „tirpinti“ : tarpín(a) || tārpa*. Kitais atvejais priesagos *-yf* dariniai turi lygiagrečias priesagos *-if* formas, pvz.: *baniútyf : baniúty(je) || baniùtin(a), gědytis : gědyjes || gědinas, giñcyf : giñčy(je) || giñčin(a), jódytis : jódos || jódinas, klupdýt : klupda || klupdin(a), lýdyf : lýda || lýdin(a), viélyt : viély(je) || viélin(a)*.

Veiksmažodžio *búti* formos

Veiksmažodis *búti* turi trijų šaknų esamojo laiko formas. Nuolatiniam buvimui, egzistavimui reikšti vartojama šaknis *bū-* su formantais *-n-* arba *-v-* ir turi lygiagrečiai, be reikšmės skirtumo vartojamas, visų asmenų formas, pvz.: *būnù || būvù, būnl || būvìl, būn(a) || būv(a), būnam || būvam, būnat || būvat, būnava || būvava, būnata || būvata*. Su šaknimi *ēs-* (jos balsis ē greičiausiai atsiradės iš kontrahuotos *nēs-* < *ne + es-* pagal formą *nēra* < *ne + yra*⁹) sudaromos vienaskaitos, daugiskaitos ir dviskaitos 1 ir 2 asmens formos, pvz.: *ēsù, ēsì, ēsam, ēsat, ēsava, ēsata*. Su šaknimi *yr-* sudaroma tik 3 asmens forma.

Veiksmažodžių kaitymas

Kaip ir *lk*, tarmėje yra penkios nuosakos: tiesioginė, netiesioginė, tariamoji, liepiamoji, geidžiamoji. Joje vartojami visi trys veiksmažodžių skaičiai – viena-

⁷ Iš antros pusės, šios formos savo daryba galėtų būti artimos ir **pašikā(t)* tipo dariniams, J. Endzelyno laikomiems senosiomis ide būtojo kartinio laiko ā kam. formomis (plg. J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, p. 709).

⁸ Žr. E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 143.

⁹ Žr. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1957, p. 163; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, p. 126.

skaita, daugiskaita ir dviskaita. Atskirų kamienų veiksmažodžių asmenų formos, apskritai, kaip lk, tačiau viena kita jų kiek ir skiriiasi.

Daugiaskiemenių priesagos -y/-veiksmažodžių esamojo laiko formų kamien-galis y, skirtingai nuo lk, tarmėje (greičiausiai dėl fonetinių priežasčių¹⁰), kaip ir gretimose žemaičių tarmėse¹¹, visada yra ilgas, pvz.: *kirmijù* „miegū“, *kirmijì*, *kirmj(y)e*, *kirmj(em)*, *kirmj(jet)*, *kirmj(eva)*, *kirmj(jeta)*; *rōžyjes* „raudonuoja (apie žaizdą)“. Kartais tas ilgumas išlaikomas ir būtojo kartinio laiko formose, pvz.: *kāūlyjau*, *kāūlyjei*, *kāūlyjom*, *kāūlyjot*, *kāūlyjova*, *kāūlyjota*, bet: *kāūlige*, *kirmj(e)*, *pelj(e)* „pelėjō“, *pajuodije*, *nuspuogj(e)*, *šīrđijaus* „pykau“, *šīrđij(eis)*, *šīrđijos* || *šīrđijose*, *šīrđiomēs*, *šīrđijotēs*, *šīrđijovos*, *šīrđijotos*.

Esamojo ir būtujų laikų daugiskaitos 1 asm. formų galūnės -om I sandas tarmėje paprastai tariamas trumpai, yra kiek paplatėjės ir turi nežymų balsio a atspalvi, pvz.: *sākōm*, *āugōm*, *kēldavōm*. Būtojo kartinio laiko ir tariamosios nuosakos šio asmens formų galūnės -ém I sandas ē taip pat paplatėjės (bet nesutrum-pėjės) ir tariamas su nežymiu balsio e atspalviu, pvz.: *sākēm*, *kēlēm*, *čītumēm*. Ploto vakariniuose pakraščiuose (Palėkių, Pāšvenčio, Žirniškių ir gretimuose kaimuose) šių formų galūnių -om, -ém o, ē lygiagrečiai pasitaiko išvirtę į a, e (šukā-vam ~ šukāvome, skýnem ~ skýnéme, čītumem ~ eītuméme), o šiaurinėje tarmės dalyje (Šimkaičiai, Mēdininkai, Pavidaujūs) šalia iprastinių paplatėjusių o, ē pasitaiko ir u, i (dārum ~ dārome, sākim ~ sākēme, čītumim ~ eītumim)¹². Tų laikų ir tariamosios nuosakos 2 asm. formų galūnių -ot, -ēt I sandas yra ilgas ir siauras, kaip ir lk (*sākot*, *būvot*, *būdavot*, *sākēt*, *čītumēt*).

Tariamosios nuosakos vienaskaitos 1 asm. čia turi trejopą formą: kaip ir lk, su galūne -iau (sangrāžinė -iaus || -iause) ir su -e, kuri lk atliepia ia (ji gali būti ir nukritusi, palikdama suminkštintą priebalsį¹³, pvz.: *rašýčiau* || *rašýč(e)*, *sakýčiaus* || *sakýčiause*). Skirtingų galūnių nesangrāžinės formos tarmėje vartojuamos lygiagrečiai, nors senimui būdingesnės formos su galūne -e ar visai be jos. Vienaskaitos 2 asm. forma dvejopa: kaip ir lk, su galūne -um ir greta jos ilgesnė -umei (ji dažnesnė senimo tarpe), sangrāžinė - umeis, pvz.: *pēštum* || *pēštumei*, *pēstumeis*. Daugiskaitos 1 asmuo, skirdamas nuo lk, turi galūnę -umēme ir aptrumpėjusią -umēm, sangrāžinę -umēmēs. Jos vienodai dažnos: *čītumēme* || *čītumēm*, *čītumēmēs*. Tarmės jaunimo tarpe dėl lk įtakos retai vartojuamos dar formos su galūne -ume (*čītume*). Daugiskaitos 2 asm. turi galūnę -umēte, aptrumpėjusią -umēt, sangrāžinę -umētēs: *čītumēte* || *čītumēt*, *pēstumētēs*. Dviskaitos 1 asm. turi galūnę -umēva (sangrāžinę -umēvos): *čītumēva*, *prāūstumēvos*, 2 - umēta (sangrāžinę -umētos): *čītumēta*, *prāūstumētos*. Daugiskaitos ir dviskaitos 1 ir 2 asm. galūnės greičiausiai kontamininės, naujesnės. Tariamosios nuosakos 3 asm. forma turi priesagą -tu (kaip ir lk) arba lygiagrečiai (rečiau) vien tik kietą -t: *čītū* || *čīt*, *bēktū* || *bēkt*. Forma su -t greičiausiai yra ne fonetinės, o morfoliginės kilmės. Sangrāžinės formos galūnė trejopa: -us || use, -uos || uose, -os || ose : *pēštūs* || *pēštuse*, *pēstuos* || *pēstuose*, *pēstos* || *pēstose*. Pastarosios keturios formos labiau būdingos tarmės senajai kartai. Ju-

¹⁰ Plg. E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 164.

¹¹ Plg. V. Grinaveckis, Žemaičių tarmių istorija, Vilnius, 1973, p. 233.

¹² Plg. ten pat, p. 186, E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 154.

¹³ Remdamiesi tarmės žodžio galo trumpėjimo dėsniais, esame linkę manyti, kad forma su suminkštintu galūnės priebalsiu fonetiškai tegali būti atsiradusi iš formos su galūne -ia, o ne su -iau. Plg. dar J. Kazlauskas, Iš optatyvo istorijos „Lietuvių kalbotyros klausimai“, IV, Vilnius, 1961, p. 83 – 84.

kilmę sunku paaiškinti. Forma su galūnės -uos būdinga ir žemaičiams (akmeniškiai, pvz., sako *nėštūs*), veliuoniškiams ir šiauriniams vidurio aukštaičiams¹⁴. O formos pėstos || pėstose, jei nėra tarmės hipernormalizmas, galimas daiktas, galėtų būti sietinos su tarmės *sakýče* ~ *sakýčia*, (~*sakýčio*? plg. žemaičių *sakýčio*¹⁵). Dviskaitos 1 asmens forma greta galūnės -uméva (sangrąžinė -umévos) rečiau turi ir galūnę -uvéva (sangrąžinė -uvévos), pvz.: *čituméva* || *čituvéva*, *něstumévos* || *něstuvévos*.

Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2 asmens forma kaip ir lk (*čik*, *dúok*), tačiau retais atvejais (paprastai liaudies dainose) šalia jos vartojamos ir formos su priesaga -kie (*čikie*, *iñkie*). Be to, pasitaiko atvejų, kai ši priesaga numetama. Tai dažniausiai įvyksta greitai kalbant ir kai prieš *k* eina dar vienas priebalsis, pvz.: *sém sém*, *píl pil*, *gér gér*, bet *sédék*. Sustabarėjusioje formoje *palà*, atsiradusioje, be abejo, iš *paláuk*, *k* yra nukritęs palyginti seniai. Tai rodo absolutiniame žodžio gale atsiradusio šaknинio *au* nereguliarus išvirtimas į *a*.

Liepiamosios nuosakos daugiskaitos ir dviskaitos 1 asm. reikšme tarmėje kartais yra vartojamas ir vieno kito veiksmažodžio esamojo laiko daugiskaitos bei dviskaitos 1 asm. formos, pvz.: *činam*, *válgom*, *važiúojam*, *dědam*, *imam*, *imava*, *dědava*, nors iprastinės jų formos dažnesnės. Veiksmažodis *eiti* šalia *čikim*, *činam*, *čikiva* čia turi ir *eimè* (rečiau kontaminuotą *eimékim*), *eivà*. Formos *eimè*, *eivà* dažniausiai vartojamos. Tai, galimas daiktas, priebalsinio asmenavimo liekanos.

Nurodant prie ko artėjimo kryptį, prie kiekvienos liepiamosios nuosakos formos gali būti pridedamas prieveiksmis še (< *šen*), nutraukiantis kirtį ant savęs. 2 vienaskaitos asmuo prieveiksmių še turi galūnėje (*békšē*, *eikšē*, *duokšē* || *dakšē*, *šokšē*). Daugiskaitos ir dviskaitos formose tas še atsiduria žodžio viduryje prieš priesagą (*békšékim*, *duokšékim*, *eikšékim*, *békšékit*, *šokšékit*, *békšékita*, *békšékiva*). Tokios liepiamosios nuosakos formos tarmėje gyvos ir gausiai vartojamos. Jos pažįstamos ir žemaičių¹⁶. Prieveiksmis še dažnai pridedamas prie liepiamosios nuosakos formų net du kartus. Tokiais atvejais kirtį gauna antrasis še. Še du kartus kartojamas paprastai tais atvejais, kai būtina liepimo veiksmą labai staigiai vykdyti, pvz.: *békšē*, *dakšē*, *békšékit*, *dakšékit*, *dakšékita*. Pastaruoju metu linkstama pirmajį formų *békšékim*... še tarti trumpai: *dakšē*, *dakšékit*, *dakšešítka*. Trumpėjimas greičiausiai priklauso nuo nekirčiuotos pozicijos¹⁷.

Geidžiamosios nuosakos formos tarmėje sudarinėjamos su dalelytėmis *te*, *tegu* (be reikšmės skirtumo) dvejaip. Šios dalelytės gali eiti su veiksmažodžio esamojo laiko 3 asm. forma (*tegu būn*, *tegu stó*, *tečin*, *tesispárda*, *tenesikrāpšta*). Formos su *te-* dažnesnės. Jos gal kiek būdingesnės senimo kalbai. Dalelytės *te*, *tegu* (*te* iprastesnė) dažnai (ypač senesniu žmonių kalboje) eina ir su senosiomis geidžiamosios nuosakos formomis, turinčiomis galūnę -ie (*a*, *ia* kam.) ir -ai (*o* kam.),

¹⁴ Žr. „Lietuvių kalbos atlaso“ kartotekos, saugomas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos sektorius rankraštyne, 293 e klausimo atsakus.

¹⁵ Dar žr. J. Kazlauskas, Op. cit., p. 84; V. Grinaveckis. Op. cit., p. 269. Pastarajame darbe, remiantis Daukšos Postilės pavyzdžiais *būčio* ir kt., kirčiuojamais galūnėje, gana motyvuoti laikomasi nuomonės, jog ir formų *něščio*, *věščio*... kirtis greičiausiai bus buvęs atitrauktas iš galūnės į šaknį.

¹⁶ P. Jonikas, Pagramančio tarmė, Kaunas, 1939, p. 70–71.

¹⁷ Plg. šioje tarmėje tariamą *šašlavýnc* ~ *šqšlavýnas*, *„sąšlavynas“*, *ažuolýnc* ~ *ožuolýnas*, dar žr. E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 142.

p.vz.: *tegu atimie* || *teatimie*, *tegu dvesie* || *tedvesie*, *tegu gulie* || *tegulie*, *tegu jōjie* || *tejōjie*, *tegu miēgie* || *temiēgie*, *tegu nusivarvie* || *tenusivarvie*, *tegu būnie* || *tebūnie*, *tegu pažiūrie* || *tepažiūrie*, *tegu suvālgai* || *tesuvālgai*, *tegu bēgie* || *tebēgie*, *tekišie*, *tepasimie*, *tepasidedie*, *tepasiūntie*, *tesimušie*, *tesipešie*, *tesišnekie*, *tesikrāpštai*, *teispārdai*, *tesižlnai*, *tevažiūojie*, *tegu žinai*.

Retais atvejais geidžiamosios nuosakos formų reikšmę yra įgavusios dalelytės *tegu* konstrukcijos su būsimojo laiko forma, p.vz., *tegu būs*, *tegu ēis*, *tegu atvažiūds*.

Asmenavimas

Tiesioginė nuosaka

Esamasis laikas

āš	<i>bēgu</i> , <i>vejù</i> , <i>šáuju</i> , <i>áudžiu</i> , <i>girdžiù</i> , <i>ardáu</i> , <i>gyvenù</i> , <i>išmetu</i> , <i>šnekúos</i> <i>šnekúose</i> <i>tū bēgi</i> , <i>vejì</i> , <i>šáuji</i> , <i>áudi</i> , <i>girdì</i> , <i>ardái</i> , <i>gyvenì</i> , <i>išmeti</i> , <i>šnekies</i>
jīs, jī	(<i>jiē</i> , <i>jōs</i> , <i>juōdu</i> , <i>juōdvi</i>) <i>bēg(a)</i> , <i>vēje</i> , <i>šáu(je)</i> , <i>áudž(e)</i> , <i>giřd(e)</i> <i>giřdž(e)</i> , <i>ārda</i> , <i>gyvén</i> <i>gyvěna</i> , <i>išmet(a)</i> , <i>šnēkas</i> <i>šnēkase</i>
mēs	<i>bēgam</i> , <i>vējem</i> , <i>šáujem</i> , <i>áudžem</i> , <i>giřdem</i> <i>giřdžem</i> , <i>ārdom</i> , <i>gyvěnam</i> , <i>išmetam</i> , <i>šnēkamēs</i>
jūs	<i>bēgat</i> , <i>vēyat</i> , <i>šáujet</i> , <i>áudžet</i> , <i>giřdet</i> <i>giřdžet</i> , <i>ārdot</i> , <i>gyvěnat</i> , <i>išmetat</i> , <i>šnē-</i> <i>katēs</i>
mūdu, mūdvi	<i>bēgava</i> , <i>vējeva</i> , <i>šáujeva</i> , <i>áudževa</i> , <i>giřdiva</i> <i>giřdeva</i> <i>giřdževa</i> , <i>ār-</i> <i>dova</i> , <i>gyvěnava</i> , <i>išmetava</i> , <i>šnēkavos</i>
jūdu, jūdvi	<i>bēgata</i> , <i>vējeta</i> , <i>šáujeta</i> , <i>áudžeta</i> , <i>giřdita</i> <i>giřdata</i> <i>giřdžeta</i> , <i>ārdata</i> , <i>gyvěnata</i> , <i>išmetata</i> , <i>šnēkatos</i>

Būtasis kartinis laikas

āš	<i>bēgau</i> , <i>vijáu</i> , <i>šóviau</i> , <i>áudžiau</i> , <i>girdējau</i> , <i>ardžiáu</i> , <i>gyvenáu</i> , <i>išmečiau</i> , <i>šnekē-</i> <i>jaus</i> <i>šnekējause</i>
tū	<i>bēgai</i> , <i>vijéi</i> , <i>šóvei</i> , <i>áudei</i> , <i>girdējei</i> , <i>ardéi</i> , <i>gyvendai</i> , <i>išmetei</i> , <i>šnekējeis</i>
jīs, jī	(<i>jiē</i> , <i>jōs</i> , <i>juōdu</i> , <i>juōdvi</i>) <i>bēga</i> , <i>víje</i> , <i>šóve</i> , <i>girdēje</i> , <i>ārde</i> , <i>gyvěna</i> , <i>išmete</i> , <i>šnekē-</i> <i>jos</i> <i>šnekējose</i>
mēs	<i>bēgom</i> , <i>víjom</i> , <i>šóvém</i> , <i>áudém</i> , <i>girdējom</i> , <i>ārđém</i> , <i>gyvěnom</i> , <i>išmetém</i> , <i>šnekējomēs</i>
jūs	<i>bēgot</i> , <i>víjot</i> , <i>šóvēt</i> , <i>áudét</i> , <i>girdējot</i> , <i>ārđét</i> , <i>gyvěnot</i> , <i>išmetēt</i> , <i>šnekējotēs</i>
mūdu, mūdvi	<i>bēgova</i> , <i>víjova</i> , <i>šóvěva</i> , <i>áuděva</i> , <i>girdējova</i> , <i>ārđěva</i> , <i>gyvěnova</i> , <i>išmetěva</i> , <i>šnekējovos</i>
jūdu, jūdvi	<i>bēgota</i> , <i>víjota</i> , <i>šóvěta</i> , <i>áuděta</i> , <i>girdējota</i> , <i>ārđěta</i> , <i>gyvěnota</i> , <i>išmetěta</i> , <i>šne-</i> <i>kējotos</i>

Būtasis dažninis laikas

āš	<i>bēgdavau</i> , <i>výdavau</i> , <i>šáudavau</i> , <i>áusdavau</i> , <i>girdēdavau</i> , <i>ardýdavau</i> , <i>gyvédavau</i> , <i>išmēsdavau</i> , <i>šnekēdavaus</i> <i>šnekēdavause</i>
tū	<i>bēgdavai</i> , <i>výdavai</i> , <i>šáudavai</i> , <i>áusdavai</i> , <i>girdēdavai</i> , <i>ardýdavai</i> , <i>gyvédavai</i> , <i>išmēsdavai</i> , <i>šnekēdavais</i>
jīs, jī	(<i>jiē</i> , <i>jōs</i> , <i>juōdu</i> , <i>juōdvi</i>) <i>bēgdava</i> , <i>výdava</i> , <i>šáudydava</i> , <i>áusdava</i> , <i>girdēdava</i> , <i>ardý-</i> <i>dava</i> , <i>gyvédava</i> , <i>išmēsdava</i> , <i>šnekēdavos</i> <i>šnekēdavose</i>

mēs bēgdavom, výdavom, šáudydavom, áusdavom, girdēdavom, ardýdavom,
 gyvēdavom, išmēsdavom, šnekēdavomēs
 jūs bēgdavot, výdavot, šáudydavot, áusdavot, girdēdavot, ardýdavot, gyvēdavot,
 išmēsdavot, šnekēdavotēs
 mùdu, mùdvi bēgdavova, výdavova, šáudavova, áusdavova, girdēdavova, ardýdavova,
 gyvēdavova, išmēsdavova, šnekēdavovos
 jūdu, jūdvi bēgdavota, výdavota, šáudavota, áusdavota, girdēdavota, ardýdavota,
 gyvēdavota, išmēsdavota, šnekēdavotos

Būsimasis laikas

àš bēgsiu, výsiu, šáusiu, áusiu, girdēsiu, ardýsiu, gyvēsiu, išmēsiu, šnekēsiuos ||
 šnekēsiuose
 tu bēgsi, výsi, šáusi, áusi, girdēsi, ardýsi, gyvēsi, išmēsi, šnekēsies
 jīs, jī (jiē, jōs, juōdu, juōdvi) bēgs, výs, šāūs, āūs, girdēs, ardýs, gyvēs, išmēs, šnekē-
 sis || šnekēsise
 mēs bēgsim, výsim, šáusim, áusim, girdēsim, ardýsim, gyvēsim, išmēsim, šnekē-
 simēs
 jūs bēgsit, výsit, šáusit, áusit, girdēsit, ardýsit, gyvēsit, išmēsit, šnekēsítēs
 mùdu, mùdvi bēgsiva, výsiva, šáusiva, áusiva, girdēsiva, ardýsiva, gyvēsiva, išmēsiva,
 šnekēsivos
 jūdu, jūdvi bēgsita, výsita, šáusita, áusita, girdēsita, ardýsita, gyvēsita, išmēsita,
 šnekēsitos

Tariamoji nuosaka

Ištisinis laikas

àš bēgčiau || bēgč(e), výčiau || výč(e), šáučiau || šáuč(e), áuščiau || áušč(e),
 girdēčiau || girdēč(e), ardýčiau || ardýč(e), gyvēčiau || gyvēč(e), išmēščiau ||
 išmēšč(e), šnekēčiaus
 tu bēgtum(ei), výtum(ei), šáutum(ei), girdētum(ei), ardýtum(ei) gyvētum(ei),
 išmēstum(ei), šnekētumeis
 jīs, jī (jiē, jōs, juōdu, juōdvi) bēgt(u), výt(u), šáut(u), áust(u), girdēt(u), gyvēt(u)
 išmēst(u), šnekētūs(e) || šnekētuos(e) || šnekētos(e)
 mēs bēgtumēm(e), výtumēm(e), šáutumēm(e), áustumēm(e), girdētumēm(e),
 gyvētumēm(e), išmēstumēme, šnekētumēmēs
 jūs bēgtumēt(e), výtumēt(e), šáutumēt(e), áustumēt(e), girdētumēt(e), gyvē-
 tumēt(e), išmēstumēt(e), šnekētumētēs
 mùdu, mùdvi bēgtumēva || bēgtuvēva, výtumēva || výtuvēva, šáutumēva || šáutuvēva,
 áustumēva || áustuvēva, girdētumēva || girdētuvēva, ardýtumēva || ardýtuvēva,
 gyvētumēva || gyvētuvēva, išmēstumēva || išmēstuvēva, šnekētumēvos || šne-
 kētuvēvos
 jūdu, jūdvi bēgtumēta, výtumēta, šáutumēta, áustumēta, girdētumēta, ardýtumēta,
 gyvētumēta, išmēstumēta, šnekētumētos

Liepiamoji nuosaka

tū bēk(ie), výk(ie), šáuk(ie), áusk(ie), girdēk(ie), ardýk(ie), gyvēk(ie), iš-
 mēsk(ie), šnekēkis || šnekēkies || šnekēkise

mēs bēkim, výkim, šáukim, áuskim, girdékim, ardýkim, gyvékim, išmèskim,
 šnekékimēs
 jās bēkit, výkit, šáukit, áuskit, girdékit, ardýkit, gyvékit, išmèskit, šnekékitēs
 mūdu, mūdvi bēkiva, výkiva, šáukiva, áuskiva, girdékiva, ardýkiva, gyvékiva, iš-
 mèskiva, šnekékitos
 jūdu, jūdvi bēkita, výkita, šáukita, áuskita, girdékita, ardýkita, gyvékita, išmèskita,
 šnekékitos

Geidžiamoji nuosaka

jīs, jī (jīž, jōs, juōdu, juōdvi) tegu bēg(a || -ie) || tebēg(a || -ie), tegu vēje || tegu ve-
 jie || tēveje || tevejje, tegu šáuje || tegu šáujie || tešáuje || tešáujie, tegu áudž(e) ||
 tegu áudie || teáudž (e) || teáudie, tegu gīrd(e) || tegu gīrdž(e) || tegu gīrdie ||
 tegīrd(e) || tegīrdž(e) || tegīrdie, tegu ārda || tegu ārđai || teārda || teārđai, tegu
 gyvēn(a || ie), tegyvén || tegyvēna || tegyvēnie; tegu išmet(a) || tegu išmetie ||
 teišmet(a) || teišmetie, tegu šnēkas || tegu šnēkase || tesišnek(a) || tesišnekie

Netiesioginė nuosaka

Ja paprastai nusakomas nepakankamai aiškus, spēliojamas, iš kitų nugirstas ar abejotinas veiksmas. Šią nuosaką sudaro visų laikų dalyvių (dažniausiai pasitaiko būtojo kartinio) vyriškosios ir moteriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko formos, pvz.: *Ji pamāčius i pradējus kljkt'*; *Tēvs ēsas mātēs gýva vīlka*; *Ji būvus māčius gyvāte*.

Veiksmažodžių kirčiavimas

Veiksmažodžių kirčio vieta paprastai įvairuoja tik esamojo ir būtojo kartinio laiko vienaskaitos 1 ir 2 asm. formose. Jų tvirtapradės šaknies (ar priesagos) kritis šiuo atveju pastoviai išlaikomas, pvz.: *áug(a)* : áugu, áugi; *balnó(ja)* : balnóju, balnóji; *gēre* : gēriau, gērei; *sédéje*: sédējau, sédējai, o tvirtagalės ar trumpinės yra nušokęs i galūnę, pvz.: *prāūs(e)* : prausiù, prausì; *kirmý(je)* „miega“: *kirmýjū*, *kirmýjì*; *prāūse*: prausiáu, prauséi; *kirmijē*: *kirmijáu*, *kirmijéi*. Visais kitais atvejais dažniausiai išlaikoma pagrindinių formų kirčio vieta ir priegaidė. Minėtųjų asmenų formų kirčio vieta paprastai padeda lengviau bei tiksliau nustatyti pirminių veiksmažodžių šaknies su ilgu balsiu ar dvigarsiu priegaidę, kuri, apskirtai, iš ausies apysilpniai skiriamos¹⁸. Kai šių asmenų formos kirčiuoja galūnę, jų šaknies priegaidė, sprendžiant iš ausies, atrodo tvirtapradė.

Tais atvejais, kai tvirtagaliai ar trumpi šaknies (priesagos) balsiai *a (a)*, *e, i, u* dėl galūnių trumpėjimo¹⁹ sudaro su *l, m, n, r*, *v* antrinius dvigarsius²⁰, jų priegaidė pasikeičia į tvirtapradę²¹, pvz.: *gér' ~ gēria*, *píl ~ pila*, *šál ~ šäla*, *gúl' „guli“*, *gyvén ~ gyvēna*.

Iš ausies atrodo, kad pirminių veiksmažodžių būsimojo laiko 3 asm. formų tvirtapradė šaknis kaip ir lk, dėl metatonijos pavirsta tvirtagale²², pvz., *āūgs*, *šōks*,

¹⁸ Plg. dar Z. Zinkevičius, Op. cit., p. 33.

¹⁹ Žr. E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 151.

²⁰ ten pat, p. 146.

²¹ ten pat, p. 139, 140.

²² ten pat, p. 139.

nors kartais susidaro įspūdis, kad metatonija ir neįvyksta. Sakysim, skirtumas tarp *āus* : *āus*, *dýgt* : *dýgs* ir *āūt* : *āūs*, *dýkt* : *dýks*, atrodo, neišnyksta. Pirminiu veiksmažodžiu tvirtapradė šaknis, kurią sudaro ilgieji *y*, *ū*, būsimoji laiko 3 asm. formose nesutrumpėja (*pabūgs*, *dýgs*, *gýš*, *ignýbs*, *sugrūs*, *pasklýs*, „*paslys*“, *sulýgs*, *atlýš*, *suplýš*, *supliūkš*, *suplūls*, *išrūgs*, *paklýs*, *nuslūgs*, *užsnūs*, *ištrýkš*, *nutrūks*, *nuvýjs*, *sužýjs*), nors visais atvejais dėsningai tariama *būs* ir lygiagrečiai vartojama *griūls* || *griūs*, *kliūls* || *kliūs*, *pūls* || *pūs*, *džiūls* || *džiūs*, *pagýs* || *pagis*, *lūš* || *lùs*, *lýs* || *lis* (formos su trumpu šaknies *i*, *u* gal kiek labiau būdingos tarmės jaunimui, iš dalies vietos inteligenčijai, be to, retais atvejais vartojamos viduriniosios kartos).

Tvirtapradės šaknies (priesagos) arba tvirtagalės bei trumpos šaknies senovinio šakninio kirčiavimo veiksmažodžiu²³ giedžiamosios nuosakos formos su galūne *-ie* visada išlaiko kirtę senoje vietoje, o tvirtagalės ar trumpinės šaknies senovinio galūninio kirčiavimo veiksmažodžių atitinkamos formos visada kirčiuoja galūnę ir turi tvirtapradę priegaidę, pvz.: *tejójie*, *temiēgie*, *tevažiuojoje*, *tebūnie*, *tekišie*, *tepasimie*, *tesimuše*. Šios nuosakos dariniai su galūne *-ai* mūsų pastebėti tik su šaknies kirčiu, pvz., *tesispárdai*, *tenesikrāptstai*.

Daugumas priešdėlinių veiksmažodžių kirčio į priešdėli neatitraukia. Tai visos tvirtapradės šaknies (ir priesagos) veiksmažodžių formos, esamojo ir būtojo kartinio laiko *o* kamieno formos, visos tvirtagalės šaknies *a*, *ia* kamieno senovinio šakninio kirčiavimo veiksmažodžių formos ir bendratis. Žymiai mažesnė dalis veiksmažodžių, gavę priešdėli, kirtę nukelia į priešdėli. Tai visų pirma būtojo kartinio laiko tvirtagalės ir trumpinės šaknies ē kamieno veiksmažodžių formos (*ātneše*, *ātverte*), visos esamojo laiko *a*, *ia* kamienų senovinio galinio kirčiavimo tvirtagalės ir trumpos šaknies veiksmažodžių formos (*āpkemš*, *ākerp*, *nēdeg*) ir visos veiksmažodžio formos su priešdėliu *par-* „per“ (*párvežt* „pervežti“, *párbéḡt* „perbēgt“).

Yra priešdėlinių veiksmažodžių, kirčiuojamų dvejopai. Veiksmažodžių *galēti*, *skaudēti*, *turēti* esamojo laiko formos su priešdėliais kirčiuoja priešdėli, su neiginiu lygiagrečiai – priešdėli arba šaknį, pvz.: *l̄sgale*, *págale*, *núgale*, *négale* || *ne-gāle*; *isture*, *nūture*, *pàture*, *priture*, *sùture*, *ūžture*, *nēture* || *netùre*; *páskaud*, *sù-skaud*, *prískaud*, *nèskaud* || *neskāūd*.

Jei veiksmažodis, nutraukiantis kirtę į priešdėli turi neiginį ir priešdėli ar sangužos dalelytę arba jei priešdėlis yra dviskiemenis, kirtę visada gauna arčiausiai šaknies esantis skiemuo (*apipurške*, *nesipeš*, *nenuñeš*, *teparsineš*).

Priešdėliniai tvirtagalės šaknies *ia* kam. pirminiai veiksmažodžiai, neturintys šaknies balsių kaitos, esamajame laike kirčiuojami dvejopai: šaknyje (toks kirčiavimas dažnesnis; jis būdingas tarmės senimui ir viduriniajai kartai) ir priešdėlyje (rečiau; tok kirčiavimas labiau pastebimas jaunimo ir vietinės inteligenčijos kalboje), pvz.: *pabāig(e)* || *pābaig(e)*, *pabāudž(e)* || *pābaudž(e)*, *sulēñk(e)* || *sùlenk(e)*.

Bendratis

Bendratis, būdama viena iš trijų pagrindinių veiksmažodžio formų, žymi tik veiksmo pavadinimą ir yra nekaitoma. Tarmėje jos forma dvejopa. Didesnėje ploto dalyje priesagos *-t* yra minkštasis (*ēit' ~ eiti*, *sakýt' ~ sakýti*). Ypač tas minkštumas ryškus šiaurvakariniame ploto pakraštyje prie žemaičių dūnininkų (Verti-

²³ Žr. K. Büga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, p. 48–55.

mai, Žindaičiai, Pavidaujūs, Pāskynai). Rytinėje ploto dalyje, veliuoniškių paribyje, bendaraties priesagos -t ketas, aspiruotas (*rišt ~ rišti, lūpt ~ lūpti*). Kietinimas tarmėje progresuoja, minkštasis variantas išstumiamas. Senesniųjų tarmės atstovų kalboje retais atvejais vartojama bendaratis su priesaga -tie (*ištie „imti“, dūotie „duoti“*). Ji pasitaiko ir liaudies dainose. Sangrąžinė bendaraties galūnė paprastai -is (*āūtis ~ aūtis, kēltis*); senesniųjų tarpe pasitaiko ir -ies (*pēsties „peštis“, mūsties „muštis“*), tačiau šalia pastarosios jų kalboje ypač dažna -ise (*rai-tyste „raitytis“, valdyste „valdytis“*). Ji neretai ir viduriniosios kartos kalboje.

Bendaratis tarmėje ypač plačiai vartojama savarankiškai; ji nepriklausoma nuo kitų žodžių, tačiau, kaip ir lk, dažnai būna ir prie jų prisišlejusi, o atskirais atvejais (su veiksmažodžių formomis; paversdama jas pagalbinėmis) juos valdo. Sakinyje ji atlieka įvairias funkcijas. Čia ji gali eiti tariniu, veiksniu, atskiromis aplinkybėmis.

Bendaratis dažnai sudaro tarinį konstatuojamuojuose ir klausiamuojuose sakiniuose (*Jau girė matyt; Gāla krāsta nematyt; Neužmatyt nīčka – tol;* Kas girdēt? Ką daryt? Prie ko če šāuktis?). Atskirais atvejais tokie klausamieji sakiniai nežymi klausimo, o tik pabrėžia bendaraties žymimo veiksmo beprasmiškumą, jo nereikalingumą (*Ką če šnekēt; Kō tau tē dausiot; Ką če dā dēkavo; Kam če dā prasidēt*):

Bendaratis palyginti iprasta ir šaukiamuojuose sakiniuose. Šiuo atveju ji gali turėti ryškesnį ar ne tokį ryškų liepamosios nuosakos veiksmo atspalvi, pvz.: *Gūlt!* (apie suni)! *Medžiöt!* *Peliöt!* (apie kate)! *Nesipēšt!* *Kójes nepriléist!* *pré žemes!* *Gnýbt! no tešlōs i léis!* *i púoda!* Jí *pré pelū pristatyt!*

Kartais tokią šaukiamąją sakinių bendaratis nežymi liepimo, o rodo tik tam tikrą (dažniausiai neigiamą) nusistebėjimą (*Tóke širdi turēt; Tiekt nusiválkio; Šiteip pasakyt; Tiekt prisikentēt; Tiekt pasiekt*).

Tarinio reikšme bendaratis pasitaiko ir sudėtiniuose bejungtukiuose sakiniuose (*Vienc tráukt, kic – nepaléist; Jis iñt, aš – neduo; Aš dūot, jis nepasiduo; Tévs laikyt, vaikinc mūst; Su tāvim šnekēt, pùpū rēti pasidēt; Kadái váikščiojau pakránčeis, i nematyt; Ką če šnekēt – atsidūsk i nurýk*).

Pridurtiniuose sakiniuose apstabarėjusios konstrukcijos su bendaratimi taip pat dažniausiai sudaro tarinį, pvz.: *Ántys kvárkčio – ką tik girdēt; Užragōžinai – né prāit, né pravažiuot; Kväilas – tik vīlkui suěst. Tai žmōgus – né mūst, né bégf; Tai viščiūks – né lëst, né gérf; Výrs – né pridēt, né atiñt!*

Su dalelyte tik bendaratis tarmėje vartojama veiksmo (dažniausiai neigiamo ar nepageidaujamo) ispūdžiui sustiprinti (*Tu tik rēkt, dejuo; sküstise; Aš tik dírbē i dírbē; Tau tik plēperuo*). Jungtuko kad ir dalelytės tai konstrukcijoje bendaratis paprastai kartojuama salyginio veiksmo intensyvumui išryškinti (*Kad dūot, tai dūot, – kad káulai treškēt; Ka sakýt, tai sakýt, – nelaikýt žödže už dantū*). Visiškam veiksmo nuneigimui kartais greta pavartojama neigamoji dalelytė né ir dvi tos pačios šaknies bendaratys, kurių antroji su neiginiu, pvz.: *Prapúole toks mūilas, – jo né matyt nematyt.* Jo i po šei diēnai né girdēt negirdēt.

Senų žmonių kalboje vietoje bendaraties retais atvejais pavartojama būdinio forma, pvz., Né girdēte negirdēt, kur jis²⁴.

²⁴ Plg. Fr. Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache, Halle, 1876, p. 285.

Neigiamų dalelyčių nė...nė konstrukcijoje bendratis vartojama veiksmo bėsąlygiškumui nusakyti (*Tiek visi krýkšč, šäük, – nė pakláust, nė pasakyt; Pri-lie, – nė išeit, nė išbrisť; Ką če darýt, nė īmt, nė pamest*).

Tarmėje bendratis gali sudaryti veiksnį, pvz.: *Voki gëda, ne sîrkt; Bjäüru gérť, sünku pagiriótise; Niëkai ilgai mergaut; Ámžiu nugyvét, tai ne skiländi pár-kast; Gëda žiüréť; Bâugu pasakyt; Geriáusiai, viska pasakyt i prapult.*

Bendratimi gali būti reiškiamas ir visas infinityvinis sakinas, pvz.: *Laimín-gai nuvažiuot i parvažiuot; Jám tik iš tåvęs išgrïepť i susprókt.*

Bendratimi reiškiamas ir tikslø aplinkybë (*Tókie grýbai geräi nurýt; Ravet yra nagučei dvejì; Jau stågaruočis lāiks*).

Daugeliu atvejų bendratis tarmėje, kaip ir lk, plačiai vartojama su kitomis veiksmažodžio formomis (vientisinémis ir sudurtinémis) ir paprastai eina sudurtinio tarinio dalimi. Šiuo atveju ji gali būti su priešdéliu ir be jo, taip pat veiksmažodis, prie kurio prisišlieja bendratis, gali turéti priešdélį ir būti be jo. Šaknyje be reikšmës skirtumo bendratis gali stovéti prieš asmenuojamąjā veiksmažodžio formą ir po jos. Dažniausiai ji šliejasi prie šių veiksmažodžių: *baigt (Ántys pàbaige dët; Baigiù nulipť no stóga; Spirgäi sùbaige spirkť), dûoti (Dúosiu nupjáuť žôle), eiti (bùvo atéjé áncių maišyt; Bùvo užéjé gálva gélt; Ějau prašyť nakvynes; Užéje mág žiòvaut; Ěik acigült; Ěje visiù kläüsünét; Ějom iñtis; Jõ paláidot' nenaje; Néin pragyvët'), galéti (Galésiva kvësinét; Negali išmatyť – tânsu; Jis negäle jei pamokét; Negali artý prëit; Galësi skâlbti; Gali gaišuot' visa diëna; Gali tampyt' nusi-tvëres – kietâ; Galéje nãit' i pareit'; Pastipdýt' galéje tå ävi; Priáuklét' gäle tå vâika prê knýgu; Žiüréť negaléjau), gáuti (Gáusiu nêšitis), griëbti (Kárve grëeb' dûrt; Jijë grëbe vémt'), iñti (Jurginei ēme kÿpt; Ji ēme këbalaut' su svetimaís výrais; Käminc ēme dudét; Jisäi pâeme šöferiaut; Ka ûsimu šnekét', nemaišyk; Greit iñs áukt'), keřyti (Keřsyju eit' ir aš; Keřsyju mûst, ale nêmušu), malonéti (Malonëčiau laikyt' kárve), noréti (Nenoréje ịsiléist; Nóriu nugramzít'), nespéti (Nespéju vartytise – visi mûš; Nespéju pjáuť – áncių pílnc kiëms), nustóti (Nu-stóje lýt; Tuo nustös skaudét'), pasidéti (Pasidësiu kîrst'), pajûdinti (Pajûdina kráus-tyt'), pakilti (Pakila eit'), pradéti (Käminc pradëje gûsiuot'; Tuo pradëje vaidytise; Môrkai pradëje dýkt'; Prâded tvoruot', negali piktumù trivót'), reikéti (Rëik' i pâ-tala igült; Reikéje senëi numékst'; Rëiks sujüst'), sliňkti (Vëřsis slënk žist'), su-jüsti (Visi sujudo žënytis), susigáuti (Susigáusim tavi pasidžiäükt'), taisýtis (Kárve tâisos dûrt'), turéti (Turësi dûot'; Didžiürúot' turëje); užlaipinti (Užlaipina šiëna pamýniot'), žinóti (Nuráut' težinái) ir kt. Nepageidaujamo veiksmo pratëstumui reiksti prie tokiai konstrukcijai dažnais atvejais dar šliejasi ir dalyviai (*Gali vâlgyt' ịsivâlges; Gali eit' ịsiéjes; Gali šnekét' ịsišnekéjës.**

Vieni tokiai bendratis ir asmenuojamos veiksmažodžio formos junginių sa-kinyje kartais eina su vardininku (*Pradëje skausmäi iñt'; Jauc gäle, senc tûre miřt'; Dîrzas nesutënk užrišt'; Ántys pâbaige dët*), kiti – su galininku (*Isitaise piena gérť; Skëlbe parduot' viëta*), treti su prielinksniu ir galininku (*Sustóje eit' i mokýkla; Iñs áugt' i lâshinius*), dar kiti su kilmininku (*Reik užbiréť žëmių*) ir pan.

Pasitaiko prie tos pačios veiksmažodžio formos prisišliejusios dvi bendratys, kurių antroji paprastai patikslina pirmają, pvz., *Rëik' eit' varýt namô; Rëik' eit' žiüréť jüödviejų; Rëik' eit' milžt'; Turiù eit' žiüréť, Turiù eit' tikkritise, Rëiks sujüst' liüöbtise.*

Veiksmo intensyvumui reikšti po asmenuojamosios veiksmažodžio formos bendratis karto jama: *Pradėje pūrš' pūrš', i išpūrša; Usikepe nėit' nėit', i atlika; Isityža gér' gér', i priprāta.* Reiškiant veiksmo ištęstumą, dvi bendratys jungiamos jungtuku ir, pvz.: *Galēs žiūrėt' i žiūrėt'; Galēs ēt' ir ēt'; Jai tik dainuot' i dainuot'.*

Tarmėje apstu atvejų, kai dvi skirtinges bendratys jungiamos jungtuku o prie asmenuojamos formos (paprastai neigiamo) įspūdžiu sustiprinti (*Gulėt' o miegót' težina; Gér' o nasriót „šūkauti“ temokėje*).

Nuolat vykstančiam pastoviam veiksmui reikšti bendratis tarmėje jungama ir prie tos pačios šaknies asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Šia konstrukcija reiškiamas veiksmas paprastai yra susilpnėjės, netekės intensyvumo, nepatenkinamas, pvz.: *Šnekėt' šnēk, tik suprast' negali; Ėst' ēd, tik netūn'k; Gér' gēre, tik nerūka; Kramtý' krām̄ta, tik nerýje.*

Veiksmo neįmanomumui reikšti priešdėlėta bendratis vartojama su veiksmažodių *negaléti, nemokéti* asmenuojamomis formomis (*Negāle nuguléti: vārtose i vārtose; Negāle nusédéti – lāksta kai pašēlēs; Nemók nutyléti i viskā pasigadin*).

Priemonei reikšti bendratis tarmėje be reikšmés skirtumo lygiagrečiai vartojama su naudininku ir su galininku (*Bliūdpalaikis jōvalui kabít'; Kabaraškiùks rínkém̄s uždēti'; Reguliātorius nusistatyti vagōs giluma i platūma*).

Dalyvis

a) Rūšys

Veikiamosios rūšies dalyviai tarmėje, kaip ir lk, yra keturių laikų (esamojo^o būtojo kartinio, būtojo dažninio, būsimoko), pvz.: *gyvēnq̄s || gyvēnantis, gyvēnanti; áugęs, áugus; vārgdavęs, vārgdavus, važiuosiąs || važiuosiantis, važiuosianti, o neveikiamosios – tik dviejų (esamojo ir būtojo kartinio), pvz.: liimpams~liimpamas, limpamà; vírc ~ vīrtas, vīrta.* Abiejų rūsių dalyviai tarmėje plačiausiai vartojami sudurtinių veiksmažodžių laikų formoms sudaryti bei tiesioginei ar atpaskanajamai minčiai reikšti, pvz.: *esù (buváu, būdavau, būsiu, būčiau, būk...) nežinantis (nežinanti, nežinójęs, nežinójus, nežinomas, nežinoma...).* Tarmėje plačiausiai vartojami veikiamieji būtojo kartinio laiko ir abiejų laikų neveikiamieji dalyviai^o pvz.: (*Atléida, tīnę; Ar nestōs snigę; Ėik nevapéjės; Nustók zuimavęs; Válgyk nepliūrnijęs; Kárve isimilždinus; Ėje kai sudēgęs; Stóve pasisklēidęs; Vilks āvi pasiplėšęs; Stóve akis ispraginęs; Ėin apsitūciójęs; Kárve žēme sutrāmpaliavus; Jí paviliójus bùva; Žarnà susivijus; Utélių papjáuc; Ėin kai išnárstyc; Mèsų i suktū, i riestū bùva; Sukněle visai sužibj̄ta.*

Prie neveikiamujų dalyvių besišliejantys reikiamybės dalyviai tarmėje pažistami gana gausiai, tačiau paprastai bevartojamos tik jų daugiskaitos ir vienaskaitos vardininko formos, pvz.: *pjautinì rugēi (kviečei, mięzei, žirnei, dobilāi); pjautinas āvižas, pjautinc vasarōjus), kāstinas ropūtes, kastinì mōrkai, rautinì lināi, kāuptinas ropūtes, kauptini kopūstai, rīñktinas giles, skjtinì obuolēi, vēstinc šlēnc, žavētina žmonà – tóke tamsike.* Retais atvejais pasitaiko ir viena kita reikiamybės dalyvių bevardės giminės forma, pvz., *Já bus gyvétina, gyvésim.*

b) Įvardžiuotiniai dalyviai

Nors įvardžiuotiniai dalyviai tarmėje yra palyginti retoki, tačiau įvardžiuotinės gali būti visos abiejų rūsių laikų formos (būtojo dažninio laiko įvardžiuotinių formų praktiškai, galima sakyti, nepasitaiko). Veikiamosios rūšies visų laikų dalyvių įvardžiuotinės formos daromos iš paprastųjų ilgesniųjų formų, turinčių galūnę -ys, pvz.: *bēgantysis* || *bēgantysis*; *bēgančioje* || *bēgančioje*, *gulentysis*, *gulenčioje*, *kēnčentysis*, *mīrstantysis*, *lekentysis spīric „amoniakas“*, *žydenčioje „greitoji“ džiovā*, *tikentysis*, *tikenčioje*, *atėjusysis*, *atėjusioje*, *nusiženčiusysis*, *nusiženčiusioje*, *pri-sikelusysis*, *prisikelusioje*, *prisikelsentysis*, *prisikelēsenčioje*, *būsentysis*, *būsenčioje*, *žindamōje*, *kulemóje „kūlimo mašina“*, *siuvamōje*, *pirktōje*, *pririštasis*, *nuimtasis*, *įmerkiāsis*.

Įvardžiuotiniai tarmėje yra ir kai kurie priešdėliniai sangrąžiniai dalyviai, pvz.: *nusikāltusysis*, *isigītasis*, *besiprausentysis*.

c) Sangrąžiniai dalyviai

Sangrąžines formas turi abiejų rūsių visų laikų dalyviai. Nepriešdėliniai sangrąžiniai dalyviai tarmėje visai reti. Jų paprastai vartojamos tik kai kurių veiksmažodžių visų veikiamosios rūšies laikų vyriškosios ir moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos, o visai retais atvejais dar ir vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko formos. Vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko forma galūnėje paprastai turi sangrąžos dalelytę *si*, po kurios dar yra galūnės -s, pvz.: *ilgis*, *jūðkiqsis*, *kēliaqsis*, *kláusiqsis*, *prāusiqsis*, *priklijqsis*, *kēlēsis*, *kéldavēsis*, *kélsesis*. Vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko išgirstos tik būtojo kartinio laiko formos su galūne -qsys (pvz.: *jieš būt pēšesys*) ir su sangrąžos dalelyte -se (pvz.: *jie sāu dirbēse*). Šalia jau minėtuju esamojo laiko sangrąžinių vyriškosios giminės dalyvių formų kartais dar pasitaiko ir formų su galūne -iäqsys, kuri greičiausiai yra kontaminacinė, atsiradusi analogijos būdu pagal paprastųjų dalyvių vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko galūnę, pvz.: *kēliaqsys*, *jūðkiqsys*, *džiāūgiqsys*, *prāusiqsys*. Moteriškosios giminės sangrąžinės esamojo laiko vienaskaitos vardininko formos turi sangrąžos dalelytę -s, pvz., *kēlentis*, *jūðkentis*, *džiāūgentis*, *prāūsentis*; kitų trijų laikų – sangrąžos dalelytę *si-*, po kurios dar eina vienas galūnės s, pvz.: *kēlusis*, *kéldavusis*, *kélsentis*. Šalia formų su sangrąžos dalelyte -s nepriešdėliniai sangrąžiniai moteriškosios giminės dalyviai vienaskaitos vardininke retais atvejais pasitaiko su sangrąžos dalelyte -se, pvz., *jie būva laukentiese „nēšcia“*.

Priešdėliniai sangrąžiniai dalyviai tarmėje plačiai vartojami. Jų sangrąžos dalelytę *si* yra tarp priešdėlio ir šaknies, pvz.: *besiprausiqšs*, *besiprāūsentis* || *besiprausentis*, *nusiprāūsēs*, *nusiprāūsus*, *atsikelems*, *atsikelemā*, *acikēlc*, *acikēlta*. Priešdėliniai sangrąžiniai dalyviai linksniuojami kaip atitinkami nesangrąžiniai.

d) Dalyvių kamienai

Veikiamieji esamojo laiko dalyviai, padaryti iš *a* ir *o* – kamienų veiksmažodžių esamojo laiko 3 asm. formų, turi trejopas vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnes. Senesniosios formos su galūne -as yra dažnos ir iprastos (*čīnqas*, *rā-šqas*). Greta jų paplitusios naujesnės ilgesniosios (*čīnantis*, *rāšantis*). Kiek retesnė yra

forma besiskirianti nuo antrosios ilgu (dažniausiai kirčiuotu) -ys (*sergantys*, *augantys*, *žibantys*). Moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnė kaip ir lk (*laukianti*, *šokanti*), nors, kaip rodo sangrąžinės formos (*laukiantiese*), jos kilmė, galimas daiktas, kita (plg. *marti* < **martí*, *laukanti* < **laukantie*). Tais atvejais, kai šie dalyviai kirčiuoja galūnę, tarmės senimas plačiai vartoja fonetiškai aptrumpėjusias formas be galinio i, pvz.: *bėgānt* ~ *bėganti*, *gulēnt* „*gulinti*“, *einānt* ~ *einanti*, *nenorēnt* „*nenorinti*“, *nešānt* ~ *nešanti*, *tikēnt* „*tikinti*“, *turēnt* „*turinti*“, *uždirbānt* ~ *uždirbanti*. Analogiškų moteriškos giminės dalyvių formų pasitaiko ir žemaičių tarmėse²⁵. Vidutinioji karta ir jaunimas visais atvejais čia vartoja šią galūnę sveiką, o dėl sutrumpintų formų tarimo senimą dažnai ir pajuokia. Šios sutrumpėjusios formos – dėsningas tarmės fonetikos reiškinys. Tačiau šakninio kirčiavimo dalyviams jis nebuvo apibendrintas, matyt, dėl to, kad jų formos skirtūsi nuo esamojo laiko padalyvių.

Nors visi i kamieno veiksmažodžiai tarmėje yra perėję į ia kamieną (*mýle*, *kóse*), tačiau šio kamieno dalyviai daugiausia vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkė yra išlikę sveiki (*čiáudis*, *čiáudinti*, *nóris*, *nórinti*, *stóvis*; *děvì*, *línki*, *týli*, nors šiaip visa jų paradigma, veikiama ia-kam. analogijos, šalia savo kamieno galūnių rečiau turi ir ia kamienui būdingas formos (*stóvinče* || *stóvenče*, *stóvinčem* || *stóvenčem*...).

Šiai analogijai sunkiai tepasiduoda dalyviai, turintys prieš kamiengalį priebalsį d. Visoje paradigmoe jie dažniausiai kaitomi kaip i-kam., nors rečiau pasitaiko šalia ir ia-kam. formų. Ilgesniosios vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos ir visa moteriškosios giminės paradigma yra labiau ia kamieno analogijos paveikta, turi pastarojo kamiengalį (*stóventis* || *stoventys*, *stoventi*, *pavýdentis* || *pavýdžentis* || *pavydentys* || *pavydžentys*, *pavydenti* || *pavydženti*). Gretimos *pavyde-* (dažnesnė) || *pavydže-* formos rodo, kad ia kamieno analoginė įtaka šiam dalyvių kamienui yra palyginti nesenas reiškinys ir kad *pavydže-*, be abejo, vėlesnis tos įtakos padaras.

Esamojo laiko vyriškosios giminės dalyvių, padarytų iš ia kam. veiksmažodžiu, vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko kamiengalis paprastai dvejopas. Sveiką ia kam. čia béra išlaikę tik dalyviai, padaryti iš veiksmažodžių, prieš kamiengalį turinčių afrikatas č, dž ar priebalsius š, z, ž, rečiau l, m, r (*krečiàs*, *gúodžiàs*, *kláusiàs*, *zířziàs*, *čiùööžiàs*, *dumiàs*, *skiriàs*, *keliàs*). Kiti iš šio kamieno veiksmažodžių padaryti dalyviai šalia savo kamieno formų lygiagrečiai vartoja ir i kam. būdingomis formomis, pvz.: *šúkaujàs* || *šúkaujìs*, *dainúojàs* || *dainúojìs*, *lójàs* || *lójìs*, *liejàs* || *liejìs*, *veliàs*, *geriàs* || *gerìs*, *láukiàs* || *lukìs*, *šúkaujà* || *šúkaujì*, *dainúoja* || *dainúojo*, *lójà* || *lójì*, *liejà* || *liejì*, *velià* || *velì*, *gerià* || *gerì*. Kiti vyriškosios giminės linksniai ir visa moteriškosios giminės paradigma savo kamiengalį išlaiko (*šúkaujenče*, *šúkaujenčem*... *šúkaujenti*, *velenti*, *gerenti*, *lukenti*...).

Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai, padaryti iš i kamieno veiksmažodžių, pastaruoju metu tarmėje perėjusių į ia kam., paprastai yra išlikę i kam. (*děvims*, *děvímà*, *mýlims*, *mylimà*), nors pastebėta, kad dėl ia kam. analogijos kai kurie dalyviai lygiagrečiai pradedami vartoti ir su ia kam. galūne (*gälems* || *gälims*, *galemà* || *galimà*). i kam. išlikę ir dalyviai, turintys prieš kamiengalį d, t (kartais ir p) (*giřdims*, *sédims* *tùpims*).

²⁵ Plg. žemaičių dūnininkų formas *párènõntè* ~ *pareinanti*, *bësièduñ.tì* ~ *besédinti* (V. Grinaveckis, Op. cit., p. 40, 53).

Visų kitų laikų veikiamujų ir neveikiamujų dalyvių kamienai niekuo nesiskiria nuo lk.

Dalyvių formų daryba rodo, kad jų kamienai yra senesni už tarmės veiksmožodžių dabartinius kamienus ir kad *ia-* kam. formų analogija veiksmažodžių, o ypač dalyvių *i-* kam. formoms yra nesena.

e) Dalyvių linksniavimas

Dalyvių linksnių galūnės, kaip ir lk, būdvardinės, paklususios tarmės fonetiniams žodžio galio dėsniams²⁶. Tik veikiamujų visų laikų vyriškosios giminės dalyvių vienaskaitos naudininko šalia būdvardinė vartojamos ir daiktavardinės formos (*áugančiam* || *áugančiui*, *éjusiam* || *éjusiui*, *šnekédavusiam* || *šnekédavusiui*, *čiáudēsiančiam* || *čiáudēsiančiui*). Retais atvejais ir neveikiamieji abiejų laikų dalyviai šiame linksnyje šalia būdvardinės turi ir daiktavardinę galūnę (*migdomam* || *migdomui*, *mokytam* || *mokýtui*, *matýtam* || *matýtui*). Analogiškas atvejis konstatuotas ir žemaičių tarmėse²⁷.

	Paradigma
	Veikiamieji dalyviai
	Esamasis laikas
	Vienaskaita
V.	<i>áugąs</i> <i>augąs</i> <i>áugantis</i> <i>augantȳs</i> , <i>kláusiąs</i> <i>kláusiantis</i> , <i>čiáudil̄s</i> <i>čiáudin̄tis</i> <i>čiáudentis</i> ; <i>áuganti</i> <i>auganti</i> , <i>kláusianti</i> , <i>čiáudinti</i> <i>čiáudenti</i>
K.	<i>áuganče</i> , <i>kláusanče</i> ; <i>čiáudinče</i> <i>čiáudenče</i> ; <i>áugančes</i> <i>augančiōs</i> , <i>kláusiančes</i>
N.	<i>áugančem</i> <i>augančém</i> <i>áugančiui</i> , <i>kláusenčem</i> <i>kláusenčiui</i> , <i>čiáudinčem</i> <i>čiáudenčem</i> <i>čiáudinčiui</i> <i>čiáudenčiui</i> ; <i>áugančei</i> , <i>kláusenčei</i> , <i>čiáudinčei</i> <i>čiáudenčei</i>
G.	<i>áuganti</i> , <i>kláusenti</i> , <i>čiáudinti</i> ; <i>áuganče</i> , <i>kláusenče</i> , <i>čiáudinče</i>
Ín.	<i>áugančiu</i> , <i>kláusenčiu</i> , <i>čiáudinčiu</i> ; <i>áuganče</i> , <i>kláusenče</i> , <i>čiáudinče</i>
Vt.	<i>bégančem</i> <i>bégančēm</i> , <i>šniōkščenčem</i> , <i>žýdinčem</i> <i>žýdenčem</i> ; <i>bégančio</i> <i>bégančiō</i> , <i>šniōkščenčio</i> , <i>žýdinčio</i> <i>žýdenčio</i>

Daugiskaita

V.	<i>áugq</i> <i>augq̄</i> <i>áugantys</i> , <i>kláusiq</i> <i>kláusentys</i> , <i>čiáudil̄</i> <i>čiáudintys</i> <i>čiáudentys</i> ; <i>áugančes</i> , <i>kláusančes</i> , <i>čiáudinčes</i>
K.	<i>áugančių</i> <i>augančiū</i> , <i>kláusiančių</i> , <i>čiáudinčių</i> <i>čiáudenčių</i>
N.	<i>áugantiem</i> , <i>kláusentiem</i> , <i>čiáudintiem</i> ; <i>áugančioms</i> , <i>kláusančioms</i> , <i>čiáudinčioms</i>
G.	<i>áugančius</i> , <i>kláusenčius</i> , <i>čiáudinčius</i> ; <i>áugančes</i> , <i>kláusenčes</i> , <i>čiáudinčes</i>
Ín.	<i>áugančeis</i> <i>augančēis</i> , <i>kláusenčeis</i> , <i>čiáudinčeis</i> ; <i>áugančioms</i> <i>augančiōms</i> ; <i>kláusenčioms</i> , <i>čiáudinčioms</i>
Vt.	<i>bégančuos</i> <i>bégančiūds</i> , <i>šniōkščenčuos</i> , <i>žýdinčuos</i> <i>žýdenčuos</i> ; <i>bégančios(e)</i> <i>bégančiōs(e)</i> , <i>šniōkščenčios(e)</i> , <i>žýdinčios(e)</i> <i>žýdenčios(e)</i> .

²⁶ Žr. E. Grinaveckienė, Op. cit., p. 151 – 158.

²⁷ Plg. žemaičių tarmių formas *rašt.tj.ujou*, *rašt.tū.ju*, „rašytajam“ (Žr. V. Drotvinas, V. Grinaveckis, Kalbininkas Kazimieras Jaunius, Vilnius, 1970, p. 148).

Būtasis kartinis, būtasis dažninis, būsimasis laikas

Vienaskaita

- V. *rūges*, *vārgdavēs*, *važiuosiąs*; *rūgus*, *vārgdavus*, *važiuosenti*
K. *rūguse*, *vārgdavuse*, *važiuosenče*; *rūguses*, *vārgdavuses*, *važiuosenčes*
N. *rūgusem* || *rūgusiui*, *vārgdavusem* || *vārgdavusui*, *važiuosenčem* *važiuosenčiui*;
rūgusei, *vārgdavusei*, *važiuosenčei*
G. *rūgusi*, *vārgdavusi*, *važiuosenti*; *rūguse*, *vārgdavuse*, *važiuosenče*
In. *rūgusiu*, *vārgdavusiu*, *važiuosenčiu*; *rūguse*, *vārgdavuse*, *važiuosenče*
Vt. *rūgusem*, *šniōkšdavusem*, *siūbūosenčem*; *rūgusio*, *šniōkšdavusio*, *siūbūosenčio*

Daugiskaita

- V. *rūge*, *vārgdavę*, *važiuosią* || *važiuosentys*; *rūguses*, *vārgdavuses*, *važiuosenčes*
K. *rūgusių*, *vārgdavusių*, *važiuosenčių*
N. *rūgusiems*, *vārgdavusiems*, *važiuosentiemis*; *rūgusioms*, *vārgdavusioms*, *važiuosenčioms*
G. *rūgusius*, *vārgdavusius*, *važiuosenčius*; *rūguses*, *vārgdavuses*, *važiuosenčes*
In. *rūguseis*, *vārgdavuseis*, *važiuosenčeis*; *rūgusioms*, *vārgdavusioms*, *važiuosenčioms*
Vt. *bėgančios*, *šniōkšdavusios*, *siūbūosenčios*; *bėgančios(e)*, *vārgdavusios(e)*,
siūbūosenčios(e)

Neveikiamieji dalyviai

Vienaskaita

- V. *gūldoms*, *guldyc*; *gūldoma*, *guldýta*
K. *gūldoma*, *guldýta*; *gūldomos*, *guldýtos*
N. *gūldomam* || *gūldomui*, *guldýtam* || *guldýtui*; *gūldomai*, *guldýtai*
G. *gūldoma*, *guldýta*
In. *gūldomu*, *guldýtu*; *gūldoma*, *guldýta*
Vt. *gūldomam*, *guldýtam*; *gūldomo*, *guldýto*

Daugiskaita

- V. *gūldomi*, *guldýti*; *gūldomas*, *guldýtas*
K. *gūldomų*, *guldýtų*
N. *gūldomiems*, *guldýtiems*; *gūldomoms*, *guldýtoms*
G. *gūldomus*, *guldýtus*; *gūldomas*, *guldýtas*
In. *gūldomais*, *guldýtais*; *gūldomoms*, *guldýtoms*
Vt. *gūldomuos*, *guldýtuos*; *gūldomos(e)*, *guldýtos(e)*

Ivardžiuotiniai dalyviai

Vienaskaita

- V. *mírštantysis* || *mírštantysis*, *siunčemàsis*, *nusikàltusysis*; *mírštančioje* || *mírštančioje*, *siunčemóje*, *nusikàltusioje*
K. *mírštančioje*, *siūnčemoje*, *nusikàltusioje*; *mírštančioses* || *mírštančiòses*, *siunčemòses*, *nusikàltusioses*

- N. mīršančiajam || mīršančiājam, siūnčiamājam, nusikāltusiajam; mīršančiajai, siūnčemājai, nusikāltusejai
- G. mīršantiųjį, siūnčemąjį, nusikāltusijį; mīršančiąją, siūnčemąją, nusikāltusiąją
- Įn. mīršančiuoju, siūnčiamuoju, nusikāltusiuoju; mīršančiąją, siūnčiamąją, nusikāltusiąją
- Vt. mīršančiajam || mīršančiājam, siūnčemājam, nusikāltusiajam; mīršančiojo, siūnčiamōjo, nusikāltusiojo

Daugiskaita

- V. mīršantiejie, siūnčemiejie, nusikāltusiejie; mīršančioses, siūnčemoses, nusikāltusioses
- K. mīršančiųjų || mīršančiūjų, siūnčemūjų, nusikāltusiuųjų
- N. mīršantiesiems || mīršantiesiems || mīršantiemsiemsiems || mīršantiemsiemsiems, siūnčemiesiems || siūnčemiemsiems, nusikāltusiesiems || nusikāltusiemsiemsiems; mīršančiosioms || mīršančiōsioms || mīršančiomsioms || mīršančiōmsioms, siūnčemōsioms || siūnčemōmsioms, nusikāltusiosioms || nusikāltusiomsioms
- G. mīršančiuosiuos || mīršančiuosiuos, siūnčemūosiuos, nusikāltusiuosiuos; mīršančiašiąs || mīršančiašiąs, siūnčemāšiąs, nusikāltusiašiąs
- Įn. mīršančeiseis || mīršančēiseis, siūnčemāīseis, nusikāltuseiseis; mīršančiosioms || mīršančiōsioms || mīršančiōmsioms, siūnčemōsioms || siūnčemōmsioms, nusikāltusiosioms || nusikāltusiomsioms
- Vt. mīršančiuosiuos || mīršančiuosiuos, siūnčemūosiuos, nusikāltusiuosiuos; mīršančiosios(e) || mīršančiōsios(e), siūnčemōsios(e), nusikāltusiosios(e)

f) Dalyvių laipsniavimas

Pasitaiko tarmėje abiejų rūsių dalyvių laipsnių formų. Jos turi būdvaržiams būdingą aukštesniojo laipsnio priesagą bei galūnes, pvz.: *Šic mōrkis nubalēsnis; Iš vēida ji nubalēsne; Tīevs augēsnis; Ji už jī augēsne; Jo drabūžis nuplyšēsnis; Ta tāva skepetā nuplyšēsne; Jis dāūg nuvargēsnis; Jij ē sušnekamēsne pasidāre.*

g) Dalyvių kirčiavimas

Veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai (su priešdėliais ir be ju), padaryti iš senovinio šakninio kirčiavimo pirminių veiksmažodžių²⁸, kirti visoje paradigmoje turi šaknyje (*dārqs, dāranti, ēīnqas, ēīnanti, miēgqs, miēganti*); padaryti iš senovinio galūninio kirčiavimo veiksmažodžių dalyviai vienaskaitos vardininke turi kirti galūnėje, o linksniuojant jų kirtis šokinėja pagal III kirčiuotės dēsnius (*mušqs, mušanti, prisimenqas, prisimenanti, šnekqas, šnekanti*). Tačiau reikia pasakyti, kad dalyvių, padarytų iš senovinio galūninio kirčiavimo veiksmažodžių, tokia esamojo laiko formų kirčiavimo sistema nėra stabili, ji ūra. Šalia formų su galūnės kirčiu vis labiau pastaruoju metu įsigali šakninio kirčiavimo formos (*mùšqs, mùšanti, šnēkqas, šnēkanti...*).

Be to, tarmėje yra keletas tvirtapradės šaknies esamojo laiko dalyvių, kurie kirčiuojami dvejopai: šaknyje ir galūnėje (*āugqas || augqas, áuganti || auganti, bēgqas || bēganti || bēganti, dīrbqas || dirbqas, dīrbanti || dirbanti, dūodqas || duodqas, dūo-*

²⁸ Žr. K. Būga, Op. cit., p. 48–55.

danti || duodanti). Analogiški kirčiavimo atvejai būdingi ir žemaičių tarmėms²⁹. Pastebėtina, kad šių dalyvių galūninio kirčiavimo atvejai kiek dažnesni pačių senųjų tarmės atstovų kalboje ir iš vartosenos traukiasi.

Seniau, matyt, daugumas esamojo laiko dalyvių tarmėje buvo kirčiuojami galūnėje. Tai, visų pirma rodo senimo kalboje vartoamos galūninio kirčiavimo moteriškosios giminės dalyvių apstabarėjusios formos, kurių dabar jau dėsningai kirčiuojama vien tik šaknis (*láukiąs, láukianti*, greta *laukiāñt~laukianti*, *ēinąs, eīnanti*, greta *eināñt~einantì, nór̄is, nórinti* || *nórenti*, greta *norēñt „norinti“*). Tai patvirtina ir šiai tarmei gretimos Fr. Kuršaičio tarmės dalyvių kirčiavimas³⁰.

Kad esamojo laiko kirtis iš tikrujų tarmėje turi tendencijos trauktis iš galūnės iš šaknij, rodo ir dabartinės šio laiko dalyvių dėsningai šaknyje kirčiuojamos formos: *dēdąs, dēdanti, gùlis, gùlinti* || *gùlenti, tûris, tûrinti* || *tûrenti*, nors veiksmažodžiai, iš kurių jos padarytos, tarmėje yra galūninio kirčiavimo.

Veikiamieji būtojo kartinio, dažninio ir būsimojo laiko dalyviai su priešdéliais ir be jų, kaip ir lk, turi kirtj ir priegaidę tų veiksmažodžio formų, iš kurių jie padaryti, pvz.: *béges, bégus, bégdavęs, bégdavus, bégsiąs, bégSENTI, išbégęs, išbégus*.

Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai (su priešdéliais ir be jų), padaryti iš visų daugskiemenių ir o-kam. dviskiemenių veiksmažodžių, yra pastovaus kirčiavimo. Jų kirčio vieta ir priegaidė visoje paradigmone ta pati, kaip ir 3 asm. veiksmažodžių, iš kurių jie padaryti, pvz.: *āřdoms, āřdoma, bauginams, bauginama, skáiniojams, skáiniojama, važiuojams, važiuojama*. Dalyvių, padarytų iš kitų dviskiemenių veiksmažodžių, paradigmos kirtis šokinėja pagal III kirčiuotę, pvz.: *dírbams, dirbamà, dirbamái, dirbamõ*. Šio laiko bevardės giminės dalyvių kirčio vieta ir priegaidė kaip ir vyriškosios giminės formų (*apdirbama, pasākoma*).

Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai kirčiuojami trejopai: padarytieji iš daugaskiemenių veiksmažodžių visoje paradigmone išlaiko bendraties kirtj ir priegaidę (*apseilióc, apseilióta, išakéč, išakéta, paváisič, paváis̄ta, užgyvéc, užgyvéta*); padarytieji iš dviskiemenių tvirtapradės šaknies veiksmažodžių, skirtingai nuo lk, dėsningai kirčiuojami pastoviai (*ikálc, ikálta, ipjáuc, ipjáuta, málc, málta, pakélc, pakéltā, pagírc, pagírta, nušáuc, nušáuta, vírc, vírtā*); padarytieji iš dviskiemenių tvirtagalės ir trumpos šaknies veiksmažodžių kirčiuojami, kaip ir lk, IV kirčiuote (*käūpc, kauptà, kauptōs, kēpc, keptà, kīrpc, kirptà, vēřpc, verptà*). Priešdeliniai šių šaknų dalyviai (išskyrus dalyvius su priešdeliu *par-, per-*, kurių kirčiuojamas priešdėlis) kirčiuojami III^a kirčiuote (*išgrístas, išgrístà, pàlikc, paliktà, paliktám...*).

Reikiamybės dalyviai kirčiuojami, kaip ir lk, III kirčiuote, tik skirtumas tas, kad kirčiuoti šakniniai *a, e* čia dėsningai pailginami iki ilgujų (*séktins, věstins, kăstins, těptins, měkstins*)³¹.

Pusdalyvis

Tarmėje, kaip ir lk, yra paprastų ir sangrąžinių abiejų giminiių ir skaičių pusdalyvių, pvz.: *ēidams, eidamà, eidamì, ēidamas, pasišokinédams*. Abeji paprastai sudaromi ir kirčiuojami kaip lk, tik pusdalyvis *ēidams*, gavęs priešdėli, kaip ir žemaičių tarmėse³², dažniau (ypač tarmės senimo kalboje) kirčiuoja priešdėli, pvz.: *išeit-*

²⁹ Žr. V. Grinaveckis, Op. cit., p. 219, 292.

³⁰ Žr. Fr. Kurschat, Op. cit., p. 290–291.

³¹ Plg. Lietuvių kalbos gramatika, II, p. 374.

³² Plg. V. Grinaveckis, Op. cit., p. 226.

dams, nûeidams, pâreidams, prieidams. Pastarasis kirčiavimas, be abejo senesnis³³. Sangrąžiniai pudsalyviai be priešdolio, bûdami retesni (ypač daugiskaitos formos), turi abiem giminėms ir skaičiams apibendrintą moteriškosios giminės daugiskaitos vardininko formą su sangrąžos dalelyte -s, kaip ir žemaičių tarmėse, pvz.: *jis (jl, jië, jös, juôdu, juôdvi)* šnëk vaipýdamos, *ëin juokdamõs, bardamõs, džiaugdamõs.* Tai rodo, kad pudsalyviai tarmėje stabarėja. Retais atvejais pasitaiko sangrąžinių pudsalyvių vyriškosios giminės daugiskaitos formų su sangrąžos dalelyte -se, pvz., *ein šnekëdamiese, išëje raukýdamiese, nuvažiäva väidydamiese.*

Kartais vartojuamos pudsalyvių formos, neturinčios sangrąžinės dalelytės, bet išlaikančios sangrąžinę reikšmę, pvz.: *Tévs šnëk vaipýdams; Parëin par kïëma jüök-dams.*

Pudsalyvio veiksmas, reikšdamas to paties veiksnio antrajį veiksmą šalia tarinio veiksmo, tarmėje dažniausiai vyksta vienu laiku su tarinio veiksmu (*Šûõ parëje ésdams; Ántys vîrsdamas parëin; Iskurdáu kárve beganýdama; Ka tik aš dainúodama nesumišče*). Pudsalyviai rodo tarinio veiksmo laiką (*Jis nárna kélldams – nór mîëga; Atsiplëšiau nagùs beravédama; Aš tavi prišokdamà prirë̄nsiu „padësiu“; Turëdamì lâika pasidarýkit*), bûdą (*Dûod su kúltuve apsivartýdams; Jis apsisùkjdams „iš kelių kartų“ pas mus búva; Pasišlápik spëni užsimilždamà; Ëje pasišokinédams; Pâršai žol-lès prisispirdamì vâra „éda“; Parëje sväigaliuodams; Pasišliuoždamà pasišliuoždamà i nâje; Ëin kai gírc lóvas jieškódams; Nutila kaip válgydams; Nusipirkáu lyg žinó-dams*), priežastį (*Besitqásýdama kárve gál nutráuki' brízgila; Ji nùmire po ta pélke beváikšciódama*).

Padalyvis

Tarmės padalyviai, kaip ir lk, yra paprasti ir sangrąžiniai. Jie kaitomi laikais, tačiau teturi tik esamojo ir bûtojo kartinio laiko formas, pvz.: *berëkent, begyvénant, numírus, susírgus, jüökentis, susipýkus.* Laikų daryba ir kirčiavimas paprastai nesiskiria nuo lk, tik esamojo laiko padalyvis *einant*, gavës *at-, iš-, nu-*, *par-* priešdėli, yra kirčiuojamas dvejopai – šaknyje ir priešdėlyje, pvz.: *àteinant || atëinant, iše-inant || išëinant, nûeinant || nuëinant, páreinant || parëinant.* Senesniųjų tarmės atstovų kalboje šiuo atveju dažniau kirčiuojamas priešdėlis, tačiau toks kirčiavimas iš vartosenos sparčiai traukiasi. Padalyvio *einant* su priešdėliais kirčiavimas priešdėlyje dar kartą patvirtina mintj, kad dalyvis *einqs* seniau tarmėje yra buvës galūninio kirčiavimo.

Padalyvis tarmėje dažniausiai žymi pagrindinio veiksmo laiką (*Jie parûš betéms-tant; Mëzgant juk nešált; Prieblinda parëje – dá visái nesutëmus; Kiek tu skýsciu išgarúo bëkepant; Begyvénant visäip bûn; Aš tavi èinan nunëšiu; Beträukent i nu-tráukiau; Kad bût kur nenuvîrtë bevažiúojent; Jis mág beválgant atšala; Tu ant tû-gaus bestóvent párshalai; Jis mág bëinant nukrita*). Rečiau jis sudaro sąlygos aplinkybę, pvz.: *Iš šalîës žiûrent piktûms ím; Bègulent juk nuvarkstî.* Tarmėje padalyvis plačiai vartojuamos veikiamujų esamojo laiko dalyvių vietoje (*Beválgant paliksi, besipe-šant râsi; Nematyt' páreinant – tur bût nevažiûõs; Láukiu àteinant; Šjmet mačiáu gäřni lëkent; Nematáu parvažiúojent*). Beasmeniniuose sakiniuose padalyviai papras-

³³ Plg. P. Skardžius, Daukšos akcentologija, Kaunas, 1935, p. 227.

tai sudaro būdo aplinkybę, pvz.: *Rėik' nusipaveiksluo' besijūōkent i berēkent; Ką darái, rėik' darýt nesiskùbinant; Rėik šnekēt' kaip niēka nežinant; Tur̄ prāit pro šāli kaip niēka nemātant.*

Būdinys

Būdiniai tarmėje padaromi iš visų nepriešdėlinių nesangrąžinių veiksmažodžių bendraties kamienų vien tik su priesaga -te. Jie eina su tos pačios šaknies veiksmažodžių visų laikų, asmenų ir nuosakų formomis, kurios gali būti paprastos, sangrąžinės, su priešdėliais ir be jų, pvz.: *daužytle dāūža, kāste nukānda, réktē rēkčiau, veštē parsiveže, keptē kēpk, vestē tevedie.* Būdiniai tarmėje labai gyvi, vartojami veiksmo būdui reikšti, pvz.: *Né kélte, né eitē par Nēmuna nēīdayom.*

Skirtingai nuo lk, būdiniai, padaryti iš dviskiemenių tvirtapradės šaknies ir daugiaskiemenių tvirtapradės priesagos bendračių visada išlaiko prigimtinę šaknies priegaidę, pvz.: *šókte, békte, láužte, tráukte, sakýte³⁴.*

Gauta
1973. III. 20

Э. ГРИНАВЯЦКЕНЕ

ГЛАГОЛ ГОВОРА БАССЕЙНА РЕКИ МИТУВА

Резюме

Статья является разделом более объемистого труда автора „Говор бассейна реки Митува“.

На основе уже имеющихся диалектных данных и дополнительного материала, собранного автором до 1973 года, в статье раскрывается картина словоизменения, а отчасти и употребления спрягаемых и неспрягаемых форм глагола этого говора.

В отличие от литер. яз., в говоре имеются только три глагольные основы на гласные: на *a* (*šókat* „танцуем“), на *ia* (*áudžem* „ткем“), на *o* (*žinom* „знаем“). Глаголы с основой на *i* перешли в глаголы с основой на *ia* (*žiūrem* „смотрим“). Этот процесс еще полностью не завершился. Остатки глагольной основы на *i* еще встречаются в формах двойственного числа, в особенности в глаголах, которые перед концом основы имеют согласный *d* (*giřdiva* || *giřdeva* || *giřdževa* „мы оба, обе слышим“). В говоре сохранились также и некоторые следы основы на согласный. В настоящем времени наряду с формами основы на гласный глаголы *miegóti* „спать“, *raudóti* „плакать“, *skaudéti* „болеть“ параллельно имеют и контаминированные формы с остатками основы на согласный (*mīégam* || *mīégiam* „спим“, *ráudam* || *ráustam* „плачем“, *skāūd* || *skāūst* „болит, -ят“), а глаголы *peršéti* и *niežéti* „зудеть“ в этом же времени употребляются в контаминированных формах, сохранивших остатки основы на согласный (*pēřšč(e)*, *niežt(a)* „зудит, -ят“). Контаминированные формы этих глаголов с остатками основы на согласный являются преобладающими во всей их парадигме (*perštéti* || *peršéti*, *niežtéti* || *niežéti* „зудеть“, *perštēje*, *niežtēje* || *niežéje* „зудело“ ...).

³⁴ Plg. Lietuvių kalbos gramatika, II, p. 424.

В связи с закономерным фонетическим переходом дифтонгического сочетания *in* в *i-* в говоре формально совпали инфинитивы глаголов с суффиксами *-yf* и *-inf* (*rūdýf* „ржаветь“, *gaivíf* ~ *gaivínti* „оживить“). Вследствие этого глаголы с суффиксом *-yf* в настоящем и прошедшем однократном временах наряду с обычными формами имеют параллельные формы, свойственные глаголам с суффиксами *-it* и наоборот (*spírgit* ~ *spírginti*, „жарить“: *spírgin(a)* || *spírga* „жарит, -ят“, *spírgina* || *spírgé*, „жарил, -ла, -ли“, *gíñcyf*, „спорить“: *giñčy(je)* || *giñčin(a)*, „спорит, -ят“, *giñčije* || *giñčina*, „спорил, -ла, -ли“).

Все первичные глаголы с качественным корневым изменением гласных *au- au- ov* в формах настоящего времени и в производных от них других формах, в отличие от литер. яз., имеют согласный *j* между корнем и окончанием (*kráu-jem* „складываем“).

Как и в соседних жемайтских говорах, здесь сохранилась архаичная форма 3 лица прошедшего однократного времени с ударным окончанием *-ot*: *pašiköt*, „и не думай“. Скорее всего ее можно считать остатком древней формы с энклитической частицей **ti*. Она также вполне может быть связана с древней *ide* формой этого времени типа **pašikāt(t)*.

Видовое распределение глаголов такое же, как и в литературном языке, однако принадлежность некоторых приставочных глаголов к тому или другому виду лучше всего улавливается в контексте, напр.: *Baigiu nulipf no stóga*, „кончаю спускаться с крыши“ глагол *nulipti*, хотя и приставочный, является глаголом несовершенного вида.

Часто переходность и непереходность глаголов тоже яснее всего заметна в предложениях, напр.: *Nòrmas eīf sūñku*, „Нормы выполнять тяжело“ непереходный обычно глагол *eīti* является переходным.

В говоре имеются три варианта возвратной частицы: *-s*, *-si*, *-se*. *si* всегда употребляется в середине слова (*susípeše*, „подрались“) и в редких случаях (в речи молодежи) в его окончании (*reþýosi*, „дерусь“); *-s* обычно встречается только в окончании (*týsas*, „дерутся“); в формах инфинитива, 1-го, 3-го, в редких случаях и 2-го лица глаголов единственного числа в речи старшего поколения употребляется постпозитивная частица *-se* (*pðëstise*, „драться“, *prau-siúose*, „умываюсь“, *práusese*, „умывается“). Частица *-se*, по всей вероятности, является сократившейся энклитической частицей винительного падежа **sén*.

Безличный глагол *reikéi*, „требоваться“ в прошедшем однократном времени иногда может употребляться и в качестве личного (*Aš reikéjau nevál-gyt'*, „мне надо было не есть“).

В настоящем времени глагол *býti*, „быть“ имеет формы трех корней. Корень *é-* (узкое *é-*, скорее всего, образовано путем контракции от формы *ne + es* по аналогии с *néra < ne + yra*) употребляется в 1 и 2 лицах как единственного, так множественного и двойственного чисел (*ésti*, „я есть“, *ésl*, „ты есть“, *ésam*, „мы есть“, *ésat*, „вы есть“, *éava*, „мы оба, обе есть“, *éata*, „вы оба, обе есть“). Форму корня *bū-* с суффиксальными формантами *-n*, *-v*, употребляемыми параллельно, имеет вся парадигма настоящего времени (*býnù* || *bývù*, „я есть“, *býni* || *bývi*, „ты есть“, *býnat* || *bývat*, „мы есть“, *býnat* || *bývat*, „вы есть“, *býnava* || *bývava*, „мы оба, обе есть“, *býnata* || *bývata*, „вы оба, обе есть“, *býn(a)* || *býv(a)*, „есть“). Форма корня *yr-* употребляется только в третьем лице.

Личные формы отдельных основ в говоре почти такие же, как в литер. яз., но некоторые из них своеобразны. В говоре употребляются три формы 1 лица единственного числа сослагательного наклонения: с окончанием *-iau*, как и в литер. яз. (*ēčiau* „я шел, шла бы“), с окончанием *-ia* (*ēčia*) и фонетически сокращенным окончанием на мягкий согласный *-č* (*ēčč*). В статье высказывается предположение, что последняя форма, по всей вероятности, это фонетически сокращенная форма с окончанием *-ia*. Во 2 лице единственного числа, наряду с формой литер. яз. (*ēitum* „ты шел, шла бы“) широко употребляется более архаичная форма с полным окончанием *-itei* (*ēitumei*). 1 и 2 лица множественного числа, в отличие от литер. яз., сохранили древние формы с более полными окончаниями *-itēt(e)*, *-itēt(e)* (*ēitumēt(e)* „мы шли бы“). В 3 лице сослагательного наклонения употребляются 2 формы: с окончанием *-u*, как и в литер. яз. (*ētu* „он шел бы, она шла бы, они шли бы“), и только с суффиксом инфинитива *-t* (*ēt*; последняя форма сравнительно редкая). Возвратные глаголы в 3 лице употребляются в следующих формах: с окончаниями *-qs* || *-use* || *-uos* || *uose* || *-os* || *-ose* (*pēštus* || *pēštu* || *pēštuose*, *pēštos* || *pēštose*, „он бы дрался, она бы дралась, они бы дрались“).

Мы предполагаем, что с окончаниями *-os* || *-ose*, по всей вероятности, морфологически родственны с формой исследуемого говора *ēčia* (<? *ēčio*, ср. жемайтские *eičio*, *nēščio*), которое, возможно, происходит от более древней формы *eicid*, употребляемой в сочинениях Даукши.

Личные формы повелительного наклонения в говоре такие же, как и в литер. яз., однако его функцию выполняют и некоторые формы настоящего времени (*eimē* || *eimēkīm* „пойдем“, *eivā* „пойдем мы оба, обе“). Во 2 лице единственного числа изредка (в скорой речи, в особенности, когда корень заканчивается на согласный) встречается и форма без *k* (*sēm* „черпай“). Сохранилась также застывшая повелительная форма без *k* с незакономерно усеченным корнем *palā* < *paláuk* „подожди“.

Для указания приближения к каждой форме повелительного наклонения прибавляется наречие *še* ~ *šeij* „сюда“, которое во всех случаях оттягивает ударение на себя. В форме 2 лица единственного числа наречие постпозитивно (*eikšē* „иди сюда“), а в формах множественного и двойственного чисел находится между корнем и суффиксом (*eikšēkit* „идите сюда“, *eikšēkiva* „идем мы оба, обе сюда“, *eikšēkita* „идите вы оба, обе сюда“). Бывают случаи, когда наречие *še* повторяется дважды, тогда ударение падает на второе по счету *še* (*eikšēšē*, *eikšēšēkit*, *eikšēšēkita*).

В желательном наклонении, кроме форм, принятых в литер. яз. (*tegu* *ēin(a)* || *teēin(a)* „пусть идет, -ут“), употребляются и формы с частицами *tegu*, *te*, образованные от основы настоящего времени и окончаний *-ie* (для гласных основ на *a*, *ia*: *teēinie*, *tegulie* „пусть лежит, -ат“), *ai* (для гласной основы *o*: *tesižlnai* „пусть поступает, -ют, как хочет, -ут“).

Формы 1 и 2 лиц единственного числа настоящего и прошедшего времен, имеющие ударение на окончании, в отличие от литер. яз., произносятся с нисходящей интонацией, как и в соседних жемайтских говорах (*sakāu* „я говорю“, *sakiāu* „я сказал, -ла“; *ējāu* „я шел, шла“, *ējēi* „ты шел, шла“).

В говоре употребляются 4 времени действительных причастий (настоящее, прошедшее однократное, прошедшее многократное и будущее) и 2 страда-

тельных (настоящее и прошедшее однократное), напр.: *dírbas* „работающий“, *dirbēs* „работавший“, *dirbdavēs* „часто работавший“, *dirbsiqs* „который будет работающим“; *dírbams* „работаемый“, *dirbc* „сработанный“. Все эти причастия изменяются по родам и склоняются. Чаще всего употребляются страдательные причастия обоих времен и действительные причастия прошедшего однократного времени. Наряду с ними широко известны и формы именительного падежа единственного и множественного чисел причастий долженствования (*pjautinī rugiāi* „спелая рожь, которую необходимо косить“). Причастия обоих залогов могут быть и местоименными (*bēgantīsis* „бегущий“, *bēgančiōje* „бегущая“). Некоторые из них субстантивировались (*kuliātōja* „молотилка“).

Большинство возвратных причастий в говоре употребляются с приставками. Их возвратная частица *-si-* стоит между приставкой и корнем (*besiprausiqs* || *besiprāusiantis* „умывающийся“, *besiprāusianti* „умывающаяся“). Изредка встречаются и бесприставочные формы, в которых возвратная частица *-si-* находится в окончании (*džiāūgiqsis* „радующийся“, *džiāūgentis* „радующаяся“). Встречаются и возвратные причастия с частицей *-se* в окончании (*jī būva laukiantiese* „она была ожидающая, беременная“; *jie sau dīrbese* „они были работавшими на себя“).

Действительные причастия мужского рода в именительных падежах настоящего времени чаще всего употребляются в древних формах (*ēīnas* „идущий“, *ēīnq* „идущие“). Известны также и формы с основой на гласный (*ēīnantis*, *ēīnantiys*). Реже встречается форма именительного падежа единственного числа с окончанием *-ys* (*žibantys* „блестящий“). Женский род всегда имеет форму с основой на гласный (*laukianti* „ожидающая“), конечный ударный *-i* которой обычно фонетически закономерно отпадает (*laukiāñt* < *laukianti*, но *šókanti* „танцующая“).

Хотя все глаголы с основой на *i*, как было упомянуто выше, в говоре перешли в глаголы с основой на *ia*, однако в причастиях основа на *i* сохраняется (*gīrdīs* || *gīrdintis* „слышащий“, *gīrdinti* „слышащая“). Но наряду с формами основы на *i* в парадигме этих причастий под действием аналогии с причастиями и глаголами основы на *ia*, параллельно (но реже) появляются и формы основы на *ia* (*stóvinče* || *stóvenče* „стоящего“). В статье делается предположение, что как причастия, так и глаголы с основой на *i* сравнительно недавно подверглись влиянию глаголов и причастий с основой на *ia*, но в причастиях этот процесс протекал еще позже. В отличие от литер. яз., все причастия мужского рода, образованные от глаголов с основой на *ia*, имеющих перед окончанием согласный *j*, в формах именительного падежа единственного и множественного чисел вместо окончаний *-iqs*, *-iā* имеют и окончания *-is*, *-i* (*šákaujīs* „кричащий“ *šákauijī* „кричащие“). Изредка окончания *-is*, *-i* параллельно с окончаниями *-iqs*, *-iā* свойственны и формам указанных падежей причастий, имеющих перед окончанием согласный *l*, *r*, *k* (*veliāqs* || *veliās* „валяющий“, *veliāq* || *veliā* „валяющие“, *geriāqs* || *geriās* „пьющий“, *geriāq* || *geriā* „пьющие“, *láukiāqs* || *láukiās* „ожидающий“, *láukiāq* || *láukiā* „ожидающие“).

Все причастия склоняются как имена прилагательные, однако в дательном падеже единственного числа мужского рода изредка употребляется и окончание, характерное для имен существительных (*mokýtam* || *mokýtui* „наученному“, *áugančiam* || *áugančiui* „подрастающему“).

Некоторые причастия обоих залогов имеют форму сравнительной степени, образованную по образцу прилагательных (*nubalèsnis* „более бледный“, *nuvargèsne* „более усталая“, *sušnekamèsne* „более говорчивая“).

Все причастия, образованные от двухсложных глаголов с древним корневым ударением, в формах настоящего времени сохранили свое ударение на корне (*dārq̄s* „делающий“), а образованные от глаголов с древним ударением на окончании имеют конечное ударение (*tušq̄s* „бьющий“), однако в парадигме и в них ударение переходит на корень (*tūšanče* „бьющего“). В связи с этим наблюдается тенденция смешения двоякого ударения, и многие причастия с конечным ударением и в формах именительных падежей получают корневое ударение (*tūšqs*, *tūšq̄*).

Страдательные причастия, образованные от двухсложных глаголов с корневым ударением и нисходящей интонацией, в формах прошедшего времени, в отличие от литер. яз., полностью сохраняют место ударения и интонацию (*ikáltas* „вбитый“, *ikálta* „вбитая“, *ikálti* „вбитые“).

В отличие от литер. яз., ударные корневые *a*, *e* причастий долженствования, образованных от первичных глаголов с краткими корневыми *a*, *e*, всегда произносятся долго (*kästinas* „спелые (о картошках)“, которые необходимо копать“, *věžtins* „сухое (о сене), которое необходимо везти“).

По образованию и месту ударения полупричастия и деепричастия не отличаются от литер. яз., однако полупричастие *ēidams* „идучи“ и деепричастие *ēinant* „идя“ с приставкой чаще всего (особенно в речи старшего поколения) имеет ударение на приставке (*lšeidams*, *päreidams*, *nïeidams*, *âteidams*; *îšeinant*, *âteinant*, *päreinant*, *nïeinant*).

Бесприставочные возвратные полупричастия для обоих родов и чисел имеют обобщенную форму с окончанием *-os* (*šnēk(a)* *vaipýdamos* „говорит, -ят усмехаясь“).

В говоре встречаются деепричастия только настоящего и прошедшего времен (*sérint* || *sédent* „сидя“, „*susíggus* „заболев“).

Инфинитив II (*büdīnys*) в говоре образуется от бесприставочных невозвратных глаголов только с одним суффиксом *-te* (*šókte* „прыгая“, *bégte* „бегом“). Он всегда употребляется с другими формами того же самого глагола и, в отличие от литер. яз., ударение на окончании имеют лишь образования от глаголов с корневым ударением и восходящей интонацией (*klyktè klýktí* „ревмя реветь“, но *láužte*, *sédēte*).

Поступило
20. 111. 1973

————— *